

yenifikir

ULUSLARARASI AKADEMİK FİKİR ARAŞTIRMA DERGİSİ

International Journal of Academic Research and Ideas

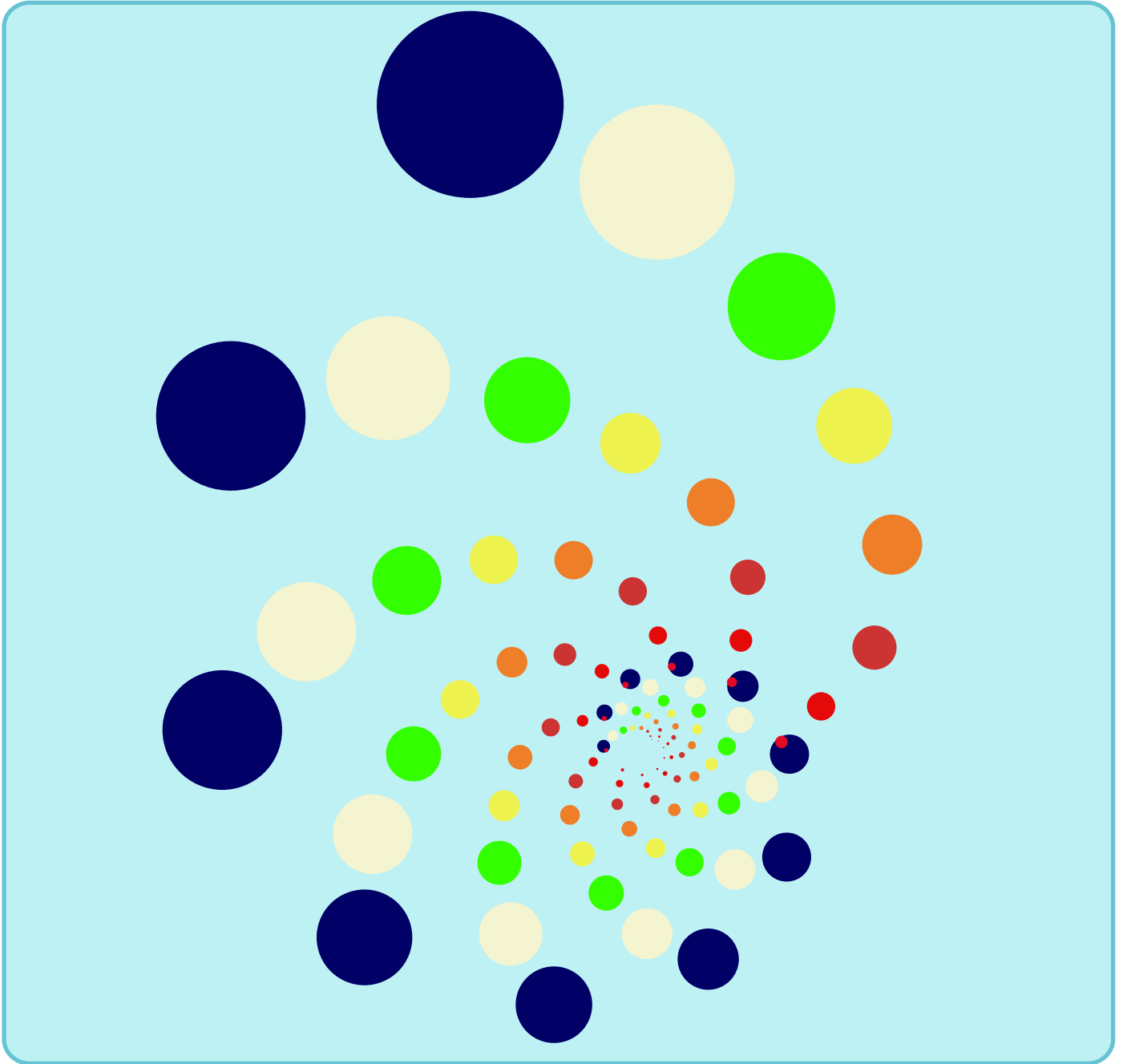
Yıl / Year: 2023

ISSN: 1308-9412

e-ISSN: 2757-7120

Dönem: Güz - Kış / Term: Fall - Winter

www.yenifikirdergisi.com

Cilt/Volume:15

Sayı/Issue:31

yenifikir

ULUSLARARASI AKADEMİK FİKİR ARAŞTIRMA DERGİSİ
International Journal of Academic Research and Ideas
Since 2009

Yıl: 2023 Dönem: Güz-Kış

Cilt: 15 Sayı: 31

Kuruluş Tarihi: 26 Nisan 2009

Bahar-Yaz ve Güz-Kış dönemi olmak üzere yılda iki
defa yayınlanır.
(28 Aralık-28 Temmuz)

İdari Kurul / Administrative Board

Yeni Fikir Stratejik Araştırmalar Merkezi
(Yeni Fikir SAM) adına;
On behalf of Yeni Fikir Strategic Research Center
(Yeni Fikir SAM);

Sahibi / Owner
Dr. Mesut MEZKİT

Yazı İşleri Müdürü / Chief Clerk
Gönül ŞAHİN MEZKİT

Teknik Koordinatör / Technical Coordinator
Ahmet Arif ÇOLAKOĞLU

Grafik-Tasarım / Graph Design By
Rabia ÇAKI

Year: 2023 Term: Fall-Winter

Volume: 15 Issue: 31

The Date of Foundation: 26 April 2009

As Spring-Summer and Fall-Winter terms, Publishing
twice a year
(28th December-28th July)

Akademik Kurul / Academic Board

Baş Editör / Editor in Chief
Dr. Mesut MEZKİT

Yardımcı Editörler / Associate Editors
Doç.Dr. Mustafa BAYHAN
Dr. Öğr. Üyesi Nezahat BELEN

BASKI / PRESSED BY: Detay Fotokopi Zafer Mahallesi 127 Sokak No:2/B AYDIN Tel: 0 256 215 37 30

REKLAM VE İLETİŞİM ADRESİ / COMMUNICATION
Ramazanpaşa Mahallesi 23 Sokak No 12 Kat 2 Efeler / AYDIN Tel.: 0(256) 214 48 21
www.yenifikirdergisi.com / <http://www.yfsam.com> / yenifikirjournal@gmail.com

ISSN: 1308-9412 E-ISSN: 2757-7120

AKADEMİK KURUL

BAŞ EDITÖR

Dr. Mesut MEZKİT Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, mesutmezkit@gmail.com

ALAN EDITÖRLERİ

Doç. Dr. Mustafa BAYHAN Pamukkale Üniversitesi, mbayhan@pau.edu.tr

Doç. Dr. İsmail ŞİMŞEK Pamukkale Üniversitesi, isimsek@pau.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÜNLÜ Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, unlu100@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Erbil CÖMERTLER AKTUĞ Pamukkale Üniversitesi, ecaktug@pau.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi İsa ÇELİK Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, isacelik@mu.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Nezahat BELEN Pamukkale Üniversitesi, nbelen@pau.edu.tr

SEKRETERYA

Ahmet Arif ÇOLAKOĞLU Leeds Üniversitesi, aarifcolakoglu@gmail.com

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Celaleddin SERİNKAN (Pamukkale Üniversitesi)

Prof. Dr. Akif FARZALİYEV (St. Petersburg Devlet Üniversitesi)

Prof. Dr. Mesiağa Mehemedi AHMED (Azerbaycan Bilimler Akademisi)

Prof. Dr. Jha AVDHESH, CVM (Charutar Vidya Mandal) Üniversitesi, Hindistan

Doç. Dr. Mustafa BAYHAN (Pamukkale Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÜNLÜ (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Azamat MAKSÜDÜNOV, Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan

Dr. Öğr. Üyesi İsa ÇELİK (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Nezahat BELEN (Pamukkale Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Kemal HAYKIRAN (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Hans WERNER SCHMIDT (Goethe Enstitüsü)

ACADEMIC BOARD

EDITOR IN CHIEF

Dr. Mesut MEZKİT Aydın Adnan Menderes University, mesutmezkit@gmail.com

FIELD EDITORS

Assoc.Prof.Dr. Mustafa BAYHAN Pamukkale University mbayhan@pau.edu.tr

Assoc.Prof.Dr. İsmail SIMSEK Pamukkale University, isimsek@pau.edu.tr

Asist.Prof.Dr. Ahmet UNLU Aydın Adnan Menderes University, unlu100@gmail.com

Asist.Prof.Dr. Erbil COMERTLER AKTUG Pamukkale University, ecaktug@pau.edu.tr

Asist.Prof.Dr. İsa CELIK Mugla Sitki Kocman University, isacelik@mu.edu.tr

Asist.Prof.Dr. Nezahat BELEN Pamukkale University, nbelen@pau.edu.tr

SECRETARIAT

Ahmet Arif COLAKOĞLU, University of Leeds, aarifcolakoglu@gmail.com

EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Celaleddin SERİNKAN (Pamukkale University)

Prof. Dr. Akif FARZALİYEV (St. Petersburg University)

Prof. Dr. Mesiağa Mehemedi AHMED (Azerbaycan Scientific Academy)

Prof. Dr. Jha AVDESH, CVM (Charutar Vidya Mandal) University, India

Assoc.Prof.Dr. Mustafa BAYHAN (Pamukkale University)

Asist.Prof.Dr. Ahmet UNLU (Aydın Adnan Menderes University)

Assist. Prof. Dr. Azamat MAKSUDUNOV, Kyrgyz Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Asist.Prof.Dr. İsa CELIK (Mugla Sitki Kocman University)

Asist.Prof.Dr. Nezahat BELEN (Pamukkale University)

Asist.Prof.Dr. Ramazan Kemal HAYKIRAN (Aydın Adnan Menderes University)

Dr. Hans WERNER SCHMIDT (Goethe Institute)

DANIŐMA KURULU

1. Prof.Dr. Abdullah İLGAZİ ----- (Dumlupınar Üniversitesi)
2. Prof.Dr. Ahmet NAHMEDOV ----- (Adnan Menderes Üniversitesi)
3. Prof.Dr. Akif FARZALİYEV ----- (St. Petersburg Devlet Üniversitesi)
4. Prof.Dr. Ali TAŞ ----- (Kırıkkale Üniversitesi)
5. Prof.Dr. Ayőe İRMİŐ ----- (Pamukkale Üniversitesi)
6. Prof.Dr. Ayőe ÜSTÜN ----- (Sakarya Üniversitesi)
7. Prof.Dr. Duran NEMUTLU ----- (Emekli Öğretim Görevlisi)
8. Prof.Dr. Fatima MATOS ----- (Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto / Üniversitesi)
9. Prof.Dr. Fatima OUTEIRINHO ----- (Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto / Üniversitesi)
10. Prof.Dr. Feyzullah EROĐLU ----- (Pamukkale Üniversitesi)
11. Prof.Dr. Hilmi DEMİRKAYA ----- (Akdeniz Üniversitesi)
12. Prof.Dr. Hüsametdin İNAÇ ----- (Dumlupınar Üniversitesi)
13. Prof.Dr. Hüseyin ÜRETEN ----- (Adnan Menderes Üniversitesi)
14. Prof.Dr. İsmail TOSUN ----- (Süleyman Demirel Üniversitesi)
15. Prof.Dr. Maria DE FATIMA MORINHO ----- (Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto / Üniversitesi)
16. Prof.Dr. Maria DO NOŚCIMENTO ----- (Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto / Üniversitesi)
17. Prof.Dr. Mehmet KARAYAMAN ----- (Uşak Üniversitesi)
18. Prof.Dr. Mehmet MARANGOZ ----- (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
19. Prof.Dr. Mesiaga Mehemmedi AHMED ----- (Azerbaycan Bilimler Akademisi)
20. Prof.Dr. Salih TUĐ ----- (Emekli Öğretim Görevlisi)
21. Prof.Dr. Sebahat KÖK ----- (Pamukkale Üniversitesi)
22. Prof.Dr. Süleyman İNAN ----- (Pamukkale Üniversitesi)
23. Prof.Dr. Süleyman KIZILTOPRAK ----- (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
24. Prof.Dr. őaban ORTAK ----- (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
25. Prof.Dr. Turgay UZUN ----- (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
26. Prof.Dr. Zulmira SAUTOS ----- (Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto / Üniversitesi)
27. Doç.Dr. Arzu GÜRDOĐAN ----- (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
28. Doç.Dr. Cihan ÖZGÜN ----- (Ege Üniversitesi)
29. Doç.Dr. Ercan UYANIK ----- (Dokuz Eylül Üniversitesi)
30. Doç.Dr. Filiz ÇOLAK ----- (Uşak Üniversitesi)
31. Doç.Dr. Mustafa BIYIKLI ----- (Dumlupınar Üniversitesi)
32. Doç.Dr. Ozan KAYA ----- (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
33. Dr. Halil İbrahim HAKSEVER ----- (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
34. Dr. Hans WERNER SCHMIDT ----- (Goethe Enstitüsü)
35. Dr. Hicabi ARSLAN ----- (Adnan Menderes Üniversitesi)
36. Dr. Mehmet BAŞARAN ----- (Adnan Menderes Üniversitesi)
37. Dr. Mustafa ASLAN ----- (Sakarya Üniversitesi)
38. Dr. őeyma Gün EROĐLU ----- (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
39. Dr. Hans WERNER SCHMIDT ----- (Goethe Enstitüsü)

(Ünvan ve isim sırasına göre yazılmıştır)

ADVISORY BOARD

1. Prof.Dr. Abdullah ILGAZI ----- (Dumlupinar University)
2. Prof.Dr. Ahmet NAHMEDOV ----- (Aydın Adnan Menderes University)
3. Prof.Dr. Akif FARZALIYEV ----- (St.Petersburg University)
4. Prof.Dr. Ali TAS ----- (Kirikkale University)
5. Prof.Dr. Ayse IRMIS ----- (Pamukkale University)
6. Prof.Dr. Ayse USTUN ----- (Sakarya University)
7. Prof.Dr. Duran NEMUTLU ----- (Retired Lecturer)
8. Prof.Dr. Fatima MATOS ----- (Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto / University)
9. Prof.Dr. Fatima OUTEIRINHO ----- (Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto/ University)
10. Prof.Dr. Feyzullah EROGLU ----- (Pamukkale University)
11. Prof.Dr. Hilmi DEMIRKAYA ----- (Akdeniz University)
12. Prof.Dr. Husamettin INAC ----- (Dumlupinar University)
13. Prof.Dr. Huseyin URETEN ----- (Aydın Adnan Menderes University)
14. Prof.Dr. Ismail TOSUN ----- (Suleyman Demirel University)
15. Prof.Dr. Maria DE FATIMA MORINHO ----- (Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto / University)
16. Prof.Dr. Maria DO NOSCIMENTO ----- (Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto / University)
17. Prof.Dr. Mehmet KARAYAMAN ----- (Usak University)
18. Prof.Dr. Mehmet MARANGOZ ----- (Mugla Sitki Kocman University)
19. Prof.Dr. Mesiaga Mehemmedi AHMED ----- (Azerbaijan Scientific Academy)
20. Prof.Dr. Saban ORTAK ----- (Afyon Kocatepe University)
21. Prof.Dr. Salih TUG ----- (Retired Lecturer)
22. Prof.Dr. Sebahat KOK ----- (Pamukkale University)
23. Prof.Dr. Suleyman INAN ----- (Pamukkale University)
24. Prof.Dr. Suleyman KIZILTOPRAK ----- (Mimar Sinan Guzel Sanatlar University)
25. Prof.Dr. Turgay UZUN ----- (Mugla Sitki Kocman University)
26. Prof.Dr. Zulmira SAUTOS ----- (Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto / University)
27. Assoc.Prof.Dr. Arzu GURDOGAN ----- (Mugla Sitki Kocman University)
28. Assoc.Prof.Dr. Cihan OZGUN ----- (Ege University)
29. Assoc.Prof.Dr. Ercan UYANIK ----- (Dokuz Eylul University)
30. Assoc.Prof.Dr. Filiz COLAK ----- (Usak University)
31. Assoc.Prof.Dr. Mustafa BIYIKLI ----- (Dumlupinar University)
32. Assoc.Prof.Dr. Ozan KAYA ----- (Mugla Sitki Kocman University)
33. Dr. Halil Ibrahim HAKSEVER ----- (Ondokuz Mayıs University)
34. Dr. Hans WERNER SCHMIDT ----- (Goethe Institute)
35. Dr. Hicabi ARSLAN ----- (Aydın Adnan Menderes University)
36. Dr. Mehmet BASARAN ----- (Aydın Adnan Menderes University)
37. Dr. Mustafa ASLAN ----- (Sakarya University)
38. Dr. Seyma Gun EROGLU ----- (Mugla Sitki Kocman University)
39. Dr. Hans WERNER SCHMIDT ----- (Goethe Institute)

(It has written in order of title and name.)

ETİK İLKELER VE YAYIN POLİTİKASI

1. Yeni Fikir Dergisi, sosyal bilimler alanında iki dilde (Türkçe ve İngilizce) yayın yapan, uluslararası hakemli bir dergidir.
2. Yeni Fikir Dergisinin bütün yayın hakları Yeni Fikir Dergisi'ne aittir ve www.yenifikirdergisi.com adresinde yayınlanır.
3. Yeni Fikir Dergisi, basılı olarak da yayınlanır.
4. Yeni Fikir dergisi'ne yayınlanmak üzere gönderilen çalışmalar, en az iki hakeme (değerlendiriciye) olmak üzere, çift-körleme hakemlik sürecinden geçerek uygun bulunması halinde yayınlanır. Çift-körleme hakemlik süreci, makale yazar(lar)ının ve hakemlerin kimliklerinin birbirlerinden gizlenerek yapılan bir yöntemle incelenmesi temeline dayanır.
5. Hakemlerimizin değerlendirmelerini "Yeni Fikir Dergisi Hakem Değerlendirme Formu Şablonu'na" uygun olarak oluşturması gerekmektedir.
6. Makalelerin Yeni Fikir Dergisine başvuru formu doldurularak gönderilmesi, yayımı için başvuru anlamını taşır ve makalelerin tüm hakları Dergiye geçmiş sayılır.
7. Makalelerin yayımlanabilmesi için daha önce bir başka yayın organında yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bildiri şeklinde sunulmuş olan çalışmaların değerlendirme sürecine kabul edilebilmesi için; çalışmanın daha önce bildiri olarak sunulduğunun ve genişletilmiş-gözden geçirilmiş olduğunun makale içerisinde belirtilmesi gerekmektedir.
8. Yeni Fikir dergisi yılda en az 2 defa çıkarılır. Çıkarılan 2 sayı dışında özel sayı olarak da yayın yapılabilir.
9. Yazarların Turnitin, IThenticate vb. platformlardan benzerlik (intihal) raporunu kendileri oluşturarak başvuru formuna eklemeleri gerekmektedir. Benzerlik oranı %20'nin üzerinde olan makaleler hakem süreci başlatılmaksızın reddedilmektedir.
10. Yazarların, yayın için gönderdikleri yazının daha önce bir başka yayın organında yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olduğuna dair beyanını içeren "Telif Hakkı Formu"nu imzalayarak göndermeleri gerekir.
11. Çeviri ve inceleme yükümlülükleri ile hakem heyetine gönderilecek yazıların yükümlülükleri yazara aittir.
12. Makaleler yazarların talebi doğrultusunda Türkçe ve İngilizce dışında farklı dillerde de yayımlanabilecektir. (Rusça-Fransızca-Arapça-İspanyolca-İtalyanca vb. gibi) Akademik yazıların dışında seviyeli yorum, görüş, tartışmalara da yer verilecektir.
13. Yazıların sorumluluğu yazarlarına, reklamların sorumluluğu da reklam verenlere aittir.
14. Derginin ve yazarın ismi kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.
15. Akademik çalışmalarla ilgili, hakemlerin verdiği olumlu ya da olumsuz görüş, çalışmanın yazarına bildirilir; gerekli düzeltmeler istenebilir.
16. Yeni Fikir dergisine gönderilen çalışmaların düzeltme vb. amaçlar ile yazar tarafından cevaplanma süresi 15 gündür. Bu zaman içerisinde cevap verilmeyen çalışmalar kapsam dışı bırakılmaktadır.
17. Yeni Fikir dergisinde yayımlanacak polemik konusu olan çalışmalarda en fazla 2 kez cevap yazma hakkı tanınır.

ETHICAL PRINCIPLES AND PUBLICATION POLICY

---

1. Yeni Fikir Journal is an international refereed journal that publishes in two languages (Turkish and English) in the field of social sciences.
2. All publishing rights of Yeni Fikir Journal belong to Yeni Fikir Journal and it is published at www.yenifikirdergisi.com.
3. The Journal of Yeni Fikir is also published in print.
4. Studies submitted to Yeni Fikir journal to be published are published to at least two referees (to the evaluator), if they are found appropriate by going through a double-blind refereeing process. The double-blind refereeing process is based on examining the identities of the author (s) and referees in a way that is done in disguise from each other.
5. Our referees are required to make their evaluations in accordance with the "Yeni Fikir Journal Evaluation Form Template for Referees".
6. Submitting the articles to Yeni Fikir Journal by filling the application form means an application for publication and all rights of the articles are deemed to have been transferred to the Journal.
7. In order for articles to be published, they must not have been previously published in another publication or accepted for publication. In order for the studies previously presented as a paper to be accepted into the evaluation process; It should be stated in the article that the study was presented as a paper before and that it was expanded-revised.
8. The Journal of Yeni Fikir is published at least twice a year. Apart from the 2 issues issued, it can be published as a special issue.
9. Authors' Turnitin, IThenticate etc. They must create the similarity (plagiarism) report from the platforms and add it to the application form. Articles with a similarity rate of over 20% are rejected without initiating the referee process.
10. Authors are required to sign and send the "Copyright Form", which includes the statement that the article submitted for publication has not been published in another publication or has not been accepted for publication.
11. The translation and review obligations and the obligations of the articles to be sent to the arbitration committee belong to the author.
12. Articles can be published in languages other than Turkish and English, upon request of the authors. (Such as Russian-French-Arabic-Spanish-Italian etc.) Discreet comments, opinions, discussions will be included in addition to academic articles.
13. The responsibility of the articles belongs to the authors and the responsibility of the advertisements belongs to the advertisers.
14. Quotations can be made by indicating the name of the journal and the author.
15. The positive or negative opinions of the referees regarding academic studies are notified to the author of the study; necessary corrections may be requested.
16. Correction etc. of the works sent to Yeni Fikir journal. Reply by the author with the purposes is 15 days. Studies that are not answered within this time are excluded from the scope.
17. In the studies with polemic subject to be published in Yeni Fikir journal, the right to reply at most 2 times is given.

MAKALE YAZIM KURALLARI

1. Dergiye gönderilen yazıların dergi kurallarına göre düzenlenmesi zorunludur. Dergi editörlüğü, yazım kurallarına uymayan yazıları yayınlamayabilir veya düzeltmek üzere yazara iade edebilir.
2. Makalede aşağıdaki bilgiler bulunmalıdır:
a-Türkçe başlık, b- İngilizce başlık, c-Özet, d-Anahtar Kelimeler, e- Abstract, f-Keywords, g-Dipnot, ğ-Kaynakça
3. Makaleler web sitesinden ve başvuru formundan ulaşılabilen "Makale Yazım Şablonu"(.docx) kullanılarak yazılmalıdır. Bu şablonun kapak sayfasında yer alan yazar bilgileri ve makale başlığı alanları yazar tarafından doldurulmalıdır. Kapak sayfasında yer alan cilt/sayı/geliş tarihi/kabul tarihi/yayın tarihi/atıf bilgisi ve taranan intihal programına ilişkin açıklama kısmı editörlük tarafından düzenlenecektir. Makale yazım şablonuna ilişkin oluşturulan ayrıntılı kurallar aşağıda listelenmiştir.
4. Yazılar A4 boyutundaki kâğıdın sayfanın solundan ve üstünden 2 cm, sağından ve altından 2 cm boşluk bırakılarak, tek satır aralıkla, 9 punto ve Palatino Linotype harf karakteri kullanılarak yazılmalıdır. Makalenin Kapak sayfası, Öz/Abstract sayfası ve Ek Bilgiler/Appendix sayfası Tek sütun düzeninde Giriş başlığından itibaren başlayan makalenin ana metnini içeren tüm sayfalar iki sütuna ayrılmış düzende olmalıdır. İki sütun arasındaki boşluk 1cm ve her bir sütun genişliği 8 cm olmalıdır. Sayfa numaraları çift sayfalarda sol alt köşeye, tek sayfalarda ise sağ alt köşeye eklenmelidir. Çalışmanın tamamı, özet ve kaynakçayla beraber toplamda 25 sayfayı geçmemelidir. Yazılar dizgi, düzeltme ve baskı işlerinin kolaylığını sağlamak için bilgisayarlarda yaygın olarak kullanılan yazım programı ile (Word) yazılmalıdır.
5. İlk başlık metnin yazıldığı dilde, 12 punto, baş harfleri büyük olacak şekilde, ortalanarak ve koyu yazılmalıdır. İkinci başlık diğer dilde 12 punto, baş harfleri büyük olacak şekilde, ortalanarak, koyu ve italik yazılmalıdır.
6. Bir kongre bilgi şöleni ve toplantıda sunulmuş veya tez olarak kabul edilmiş çalışmalar, yayın kurulu tarafından uygun görülmesi durumunda, tarih ve yer bildirmek şartı ile yayımlanabilir. Bu konudaki her türlü sorumluluk yazarlara ait olmakla birlikte İngilizce ve Türkçe başlıklara " * " karakteri ile dipnot eklenerek ilgili yazının bildiriden/kongreden/tez çalışmasından derlendiği belirtilmelidir.
7. Atıf sisteminde aşağıda gösterilen iki sistemden biri tercih edilmelidir: Atıflar American Psychological Association 6th Edition (APA) uluslararası standart baz alınarak yapılmalıdır.
  - a. Metin Altı Dipnot Sistemi: Dipnotlar Palatino Linotype yazı karakteri ile 8 punto olarak yazılmalıdır. Dipnot verilirken Öz Abstract sayfası dışındaki tüm dipnotlar 1, 2, 3 olarak numaralandırılmalıdır. Dipnotlarda tek satır aralığı kullanılmalıdır.
  - b. Metin İçi Kaynak Gösterimi: Metin içi kaynak gösterme cümle içi veya cümle sonunda [Yazar(lar)ın Soyad(lar)ı, Yıl: Sayfa No] sırasına göre yapılmalıdır. Alıntı yapılan eserin yazar(lar)ının yalnız soyad(lar)ı (ilk harfi büyük, diğerleri küçük harf olarak), eserin yayın yılı ve kullanılan dipnotun sayfa numarası yazılmalıdır.
8. Özetle çalışmanın amacı, içeriği ve sonuçları hakkında kısa açıklayıcı bilgiler bulunmalıdır. Özeti altındaki anahtar kelimeler; en az 3, en çok 7 kelime olarak verilmelidir. Çalışma Türkçe ise Türkçe anahtar kelimelerin altına, İngilizce başlık, İngilizce özet ve anahtar kelimeler yazılmalıdır. Eğer çalışma yabancı dille yazılmışsa, ikinci başlık Türkçe olmalı ve Türkçe özet ve anahtar kelimeler yer almalıdır. Makalenin hem yazım dilindeki özeti hem de Türkçe özeti 250 kelimeyi aşmamalıdır. Özetler 9 punto ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır.
9. Çalışmalar yazım planı doğrultusunda bölüm ve alt bölüm başlıkları olarak girinti olmadan yazılmalı ve çalışma ana başlık ve alt başlıklar, gerekli görülmesi durumunda 1.- 1.1.- 1.1.2.-1.1.2.1.- 1.3.- 1.4. şeklinde beş dereceye kadar numaralandırılabilir. Birinci derece başlıklar koyu olarak bütün kelimelerin harfleri büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Diğer düzeydeki başlıkların bütün kelimelerinin ilk harfleri büyük, diğer harfler ise küçük olacak şekilde, kalın olarak yazılmalıdır. Yazılarda paragraf başlarında 1 cm girinti bırakılmalı, başlık paragraf aralığı önce 6 cm, sonra 0 cm olarak ayarlanmalıdır. Normal paragraf aralıkları da önce 6 nk, sonra 6 nk şeklinde oluşturulmalıdır. Özet/Abstract kısmı hariç, gövde metninde, bütün başlıklar 10 punto olarak ayarlanmalıdır.
10. Makalelerde Giriş'in altına (1.1. vb. gibi) alt başlık açılmamalıdır. Yeni açılan başlık birinci dereceden bir başka başlık (2. gibi) olmak zorundadır.
11. Tablo ve şekillerdeki yazılar, 8 veya 9 punto olarak seçilebilir ve tek satır aralığında olmalıdır. Tablo ve şekil başlıkları koyu yazılmalıdır. Tablo ve şekillerin sayfa ve sütun kenarlarının dışına taşmaması sağlanmalıdır. İki sütun düzenindeki sayfalarda tek bir sütuna sığmayacak büyüklükte olan Tablo ve Şekiller Ek Bilgiler/Appendix bölümünde verilmelidir. Tablo numaralandırılmalı ve tablonun başlığı, içeriğini anlatacak şekilde yazılmalı ve tablonun alt tarafında verilmelidir. (Tablo 1: İşçilerin kararlara katılma düzeyleri). Tablo başlığı ikinci satıra sarkıyor ise ikinci satır tablo numarası hizasından sonra başlamalıdır. Tablo eğer başka bir çalışmadan aktarılmış ise ayrıca tablonun altına, alıntı yapılan kaynak gösterilmelidir. Kaynak verilirken Kaynak: Yazarın Soyadı, kaynağın basım tarihi: Tablonun kaynaktan alındığı sayfa sayısı ya da sayfa aralığı (Kaynak: Solak, 2006: 25-26) biçiminde verilmelidir. Tablo sadece yatay ve dikey çizgiler kullanılarak oluşturulmalıdır. Şekiller numaralandırılmalı, başlıklar da şeklin içeriğini anlatacak şekilde yazılmalı ve şeklin altında yer almalıdır. (Şekil 1: Gelirin yıllara göre dağılımı). Eğer şekil başka bir kaynaktan aktarıldıysa, şekil açıklamasının altına kaynakla ilgili bilgi verilmelidir. (Kaynak: Solak, 2006: 12).

MAKALE YAZIM KURALLARI

Tablonun kendisi ortalanmalıdır. Ayrıca tablo ve şekiller, word veya excel formatında hazırlanmalıdır. Fotoğraf şeklinde gönderilmemelidirler.

12. Yazılarda, örneklerde gösterildiği gibi kısaltmalar kullanılmak kaydıyla metin içi ya da sayfa altı dipnot şekillerinden birisi tercih edilmelidir. Yazım birliği olması açısından yazar hangi dipnot şeklini seçerse devamında da seçtiği dipnot şeklini kullanmak zorundadır. Metin içi kaynak göstermede, açıklama dipnotları sayfa altında verilebilir. Doğrudan alıntılar 3 cümleyi geçerse blok halinde verilmelidir. 3 cümleyi geçmez ise Tırnak içinde ve italik olarak verilmelidir.
13. Kaynakçada kaynağın yazarının önce soyadı, sonra isminin sadece baş harfleri (büyük harflerle) yazılmalıdır. Kaynaklar soyadların baş harfleri dikkate alınmak kaydıyla alfabetik olarak sıralanmalı ve başka herhangi bir numaralandırma yapılmamalıdır. Eğer kaynağın künyesi ikinci satıra taşıyorsa ikinci satıra 1.00 cm içerden başlanılmalıdır. Kaynak gösterimi aşağıdaki örneklere göre American Psychological Association 6th Edition (APA) uluslararası standart baz alınarak hazırlanmalıdır. Kaynakçada gösterilen kaynaklar dipnotta, dipnotta gösterilen kaynaklar da kaynakçada da yer almalıdır.
14. Kaynaklar sıralanırken makale, kitap vs. ayrımı yapılmadan alfabetik sıraya göre hepsi bir arada yazılmalıdır. Ancak kitap, tez ve makalelerin dışında kalan arşiv belgesi, gazete makalesi, tutanaklar vb. kaynaklar ayrı bir başlık altında sıralanabilir.
15. Yukarıda belirtilmeyen kaynakların yazım şekli, ulusal ve uluslararası (APA vb.) formata uygun olmak kaydıyla editör tarafından belirlenir. Özgün materyaller kaynak olarak gösterilebilir.
16. Ek Bilgiler/Appendix ana metin içerisinde yer almaları hâlinde konuyu dağıtıcı veya okumada sürekliliği engelleyici nitelikteki ve dipnot olarak verilemeyecek kadar uzun açıklamalar (bir formülün elde edilme aşamaları, geniş kapsamlı ve ayrıntılı deney verileri, katlanmış olarak verilmesi gereken çok büyük boyutlu haritalar, tablolar, örnek hesaplamalar ve bilgisayar programları gibi) bu bölümde verilmelidir. Eklerin her biri için uygun bir başlık seçilmeli ve bunlar, sunuş sırasına göre "Ek-1, Ek-2, ..." şeklinde, her biri ayrı bir sayfadan başlayacak şekilde sunulmalıdır.
17. Gönderilecek fotoğraflar, 300 dpi'dan aşağı olmamalı ve jpg/jpeg formatında gönderilmelidir.

İNDEKSLER

- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
- Asos Sosyal Bilimler İndeksi
- Araştırmacı Bilimsel Yayın İndeksi
- Advanced Science Index
- CiteFactor Academic Scientific Index

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI

ASOS
indeks

INFORMATION FOR AUTHORS AND EDITORIAL

---

1. The articles sent to the journal must be arranged according to the journal rules. The journal editor may not publish articles that do not comply with the spelling rules or may return them to the author for correction.
2. The article should contain the following information:
a-Turkish title, b- English title, c-Abstract, d-Keywords, e- Öz, f-Anahtar Kelimeler, g-Footnote, ğ-Bibliography
3. Articles should be written using the "Article Writing Template" (.docx), which can be accessed from the website and application form. Author information and article title fields on the cover page of this template must be filled by the author. The volume / issue / arrival date / date of acceptance / publication date / citation information and the explanation about the scanned plagiarism program on the cover page will be edited by the editor. Detailed rules for the article writing template are listed below.
4. Manuscripts should be written on A4 size paper, leaving 2 cm margins from the left and top of the page and 2 cm from the right and bottom of the page, with a single line spacing, using 9 pt and Palatino Linotype. The cover page of the article, the Abstract page and the Appendix page should be in a single column layout, and all pages containing the main text of the article starting from the Introduction title should be divided into two columns. The gap between the two columns should be 1 cm and each column width should be 8 cm. Page numbers should be added to the lower left corner for even pages and to the lower right corner for odd pages. The entire study should not exceed 25 pages in total, including abstract and bibliography. Manuscripts should be written using a spelling program (Word) commonly used on computers to facilitate typesetting, proofreading and printing.
5. The first title should be written in the language in which the text was written, in 12 pt., Capitalized initials, centered and bold. The second title should be written in 12 pt, capital letters, centered, bold and italic in the other language.
6. Studies presented at a congress information feast and meeting or accepted as thesis may be published, if deemed appropriate by the editorial board, provided that the date and place are declared. Although all responsibilities in this matter belong to the authors, it should be stated that the relevant article was compiled from the paper / congress / thesis by adding a footnote with the character "*" to the English and Turkish titles.
7. In the citation system, one of the following two systems should be preferred: Citations should be made on the basis of the American Psychological Association 6th Edition (APA) international standard.
  - a. Undertext Footnote System: Footnotes should be written in 8 pt. With Palatino Linotype font. While giving footnotes, all footnotes except the Abstract page should be numbered 1, 2, 3. Single line spacing should be used in footnotes.
  - b. In-Text Citation: In-text reference should be made in the sentence or at the end of the sentence in the order of [Author (s) 'Surname (s), Year: Page Number]. Only the surname (s) of the author (s) of the cited work (first letter in capital, others in lower case), the publication year of the work and the page number of the footnote used should be written.
8. The abstract should contain brief descriptive information about the purpose, content and results of the study. Keywords below the summary; It should be given in minimum 3 and maximum 7 words. If the study is in Turkish, the English title, English summary and keywords should be written under the Turkish keywords. If the study is written in a foreign language, the second title should be in Turkish and there should be Turkish abstract and keywords. Both the summary and the Turkish summary of the article should not exceed 250 words. Abstracts should be written in 9 font size and single line spacing.
9. Studies should be written as section and sub-section titles in line with the writing plan without indent, and the main title and sub-headings of the study, if deemed necessary 1.- 1.1.- 1.1.2.-1.1.2.1.- 1.3.- 1.4. It can be numbered up to five degrees. First degree titles should be written in bold, with the letters of all words in capital. The first letters of all the words of the titles at the other level should be written in capital and the other letters should be in lowercase, in bold. In the articles, there should be 1 cm indent at the beginning of the paragraph, the heading paragraph spacing should be set first 6 cm, then 0 cm. Normal paragraph spacing should be created as 6 pt first, then 6 pt. Except for the Abstract / Abstract part, all headings in the body text should be set to 10 points.
10. Articles should not include a subtitle (such as 1.1 etc.) under the Introduction. The newly opened title must be another title of the first degree (like 2nd).
11. Texts in tables and figures can be selected in 8 or 9 font size and should be in single line spacing. Table and figure titles should be written in bold. It should be ensured that tables and figures do not extend beyond the page and column edges. Tables and Figures that are not large enough to fit in a single column on pages with two column layouts should be given in the Appendix section. The table should be numbered, and the title of the table should be written to describe its content and should be given at the bottom of the table. (Table 1: Workers' level of participation in decisions). If the table title hangs on the second row, the second row should start after the table number alignment. If the table is transferred from another study, the source quoted should also be indicated under the table. While giving the source, the Source: Author's Surname, publication date of the source: The number of pages or page range from which the table is taken from the source (Source: Solak, 2006: 25-26) The table should be created using only horizontal and vertical

INFORMATION FOR AUTHORS AND EDITORIAL

lines. Figures should be numbered, and titles should be written in a way to describe the content of the figure and be placed under the figure. (Figure 1: Distribution of income by years). If the figure is transferred from another source, information about the source should be given below the figure description. (Source: Solak, 2006: 12). The table itself should be centered. In addition, tables and figures should be prepared in word or excel format. They should not be sent in photo form.

12. In manuscripts, using abbreviations as shown in the examples, one of the in-text or below-page footnote forms should be preferred. In order to have a spelling uniformity, the writer has to use the footnote style he chooses in the following. Explanation footnotes can be given at the bottom of the page for in-text reference. If direct quotations exceed 3 sentences, they should be given in blocks. If it does not exceed 3 sentences, it should be given in quotation marks and in italics.
13. In the bibliography, first the surname of the author of the source, then only the initials (in capital letters) of the name should be written. References should be listed alphabetically, taking into account the initials of the surnames, and no other numbering should be made. If the credential of the resource moves to the second line, the second line should be started 1.00 cm inside. References should be prepared based on the American Psychological Association 6th Edition (APA) international standard according to the examples below. The references shown in the bibliography should be included in the footnote, and the references cited in the footnote should be included in the bibliography.
14. While listing the references, articles, books etc. It should be written all together in alphabetical order without making any distinction. However, Resources such as archive documents, newspaper articles, minutes etc. excluding books, theses, and articles etc. can be listed under a separate title.
15. The writing style of the sources not mentioned above is determined by the editor, provided that they comply with the national and international (APA etc.) format. Original materials can be cited as references.
16. Appendix if they are included in the main text, explanations that are too long to distract or prevent continuity in reading and cannot be given as a footnote (the stages of obtaining a formula, comprehensive and detailed experiment data, very large-scale maps, tables that should be given in folded form, sample calculations and computer programs) should be given in this section. An appropriate title should be selected for each of the appendixes and these should be presented in the order of presentation in the form of "Appendix-1, Appendix-2,...", each starting on a separate page.
17. The photos to be sent should not be less than 300 dpi and should be sent in jpg / jpeg format.

INDEXES

- Presidency of The Republic of Turkey Directorate of State Archives
- Türkiye Diyanet Foundation Centre for Islamic Studies
- Asos Sosyal Sciences Index
- Araştırmak Scientific Publication Index
- Advanced Science Index
- CiteFactor Academic Scientific Index

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI

ASOS
indeks

CiteFactor
Academic Scientific Journals

ADVANCED SCIENCE INDEX

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

TURGUT ÖZAL DÖNEMİ'NDE İŞ İNSANLARIYLA YAPILAN YURT DIŞI GEZİLERİNİN, TÜRKİYE İHRACATINI ARTIRMAYA YÖNELİK ETKİSİ.....	1
TURGUT ÖZAL PERIOD OF THE RELEVANT EFFECTIVE TO INCREASE THE EXPORT TURKEY INTERNATIONAL BUSINESSMEN TRIPS.....	1
KONYA'NIN ELEKTRİKLE BULUŞMASI VE KONYA ELEKTRİK TÜRK ANONİM ŞİRKETİNİN FAALİYETLERİ(1926-1932). 18	
GENERATING ELECTRICITY OF KONYA AND ACTIVITIES OF KONYA ELECTRICITY TURKISH INCORPORATED COMPANY (1926-1932)	18

EDİTÖRDEN

Yeni Fikir Dergisi'nde bilimsel özgünlük ve özgürlük esastır.

Dr. Mesut MEZKİT

Muhammet OĞUR
Dr.
Milli Eğitim Bakanlığı
muhammet80@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1363-6641>

Turgut Özal Dönemi'nde İş İnsanlarıyla Yapılan Yurt Dışı Gezilerinin, Türkiye İhracatını Artırmaya Yönelik Etkisi

Turgut Ozal Period of The Relevant Effective To Increase The Export Turkey International Businessmen Trips

Makale Kategorisi (Araştırma Makalesi / Research Article)

Geliş Tarihi / The Date of Received: 27.07.2023

Kabul Tarihi / The Date of Accepted: 07.12.2023

Yayın Tarihi / The Date of Published: 28.12.2023

Atıf / Citation

Oğur M. (2023). Turgut Özal Dönemi'nde İş İnsanlarıyla Yapılan Yurt Dışı Gezilerinin, Türkiye İhracatını Artırmaya Yönelik Etkisi, Yeni Fikir Dergisi, 15 (31), 01-17

DOI: 10.57205/yenifikirjournal.1285779

Ogur M. (2023). Turgut Ozal Period of The Relevant Effective to Increase The Export Turkey International Businessmen Trips, The Journal of Yeni Fikir, 15 (31), 01-17

DOI: 10.57205/yenifikirjournal.1285779

Bu makalede intihal programıyla benzerlik raporu alınmıştır.
In this article, a similarity report with the plagiarism program was received.

Turgut Özal Dönemi'nde İş İnsanlarıyla Yapılan Yurt Dışı Gezilerinin, Türkiye İhracatını Artırmaya Yönelik Etkisi

Öz

1983-1993 yılları arasındaki dönem, Turgut Özal'ın hem 24 Ocak kararlarındaki rolü, hem de 1983'te başbakan, 1989'da cumhurbaşkanı olması yönünden, "Özal Dönemi" olarak adlandırılmasına sebep olmuştur. Turgut Özal dönemi, özellikle ekonomi ve dış politika açısından Türkiye'nin en çok tartışılan ve en çok örnek gösterilen zaman dilimlerinden birisini oluşturmaktadır. Turgut Özal'ın daha hükümet lideri olmadan hazırlanmasına öncülük ettiği 24 Ocak kararları ve sonrasında başbakan olarak, alınmasına aracılık ettiği ekonomik kararların, Türk ekonomisinin dönüşümüne sebep olduğu düşünülmektedir. Pek çok eleştirinin yapıldığı bu dönem ekonomisinin temel dinamiklerinden birisi de, iş insanlarıyla yapılan yurt dışı gezileridir. Bu geziler, Türkiye ihracatını artırma gibi olumlu sonuçlar doğurduğu gibi, Türkiye'ye ithalatın artmasına sebep olması yönüyle olumsuz eleştiriler de almıştır. Ekonominin tarıma dayalı görünümünden, sanayiye dayalı biçime dönüşmesine etki eden bu dönemde, sanayinin ekonomideki payının artmasında iş insanlarıyla yapılan yurt dışı gezilerinin etkisi olduğu değerlendirilmektedir. Bu dönemin ekonomi ile ilgili merak edilen yönlerinin ortaya konulması araştırmacılar ve günümüz siyasetçileri açısından önemli bir rehber olacaktır.

Anahtar kelimeler: Turgut Özal, Yurt Dışı Geziler, Ekonomi.

Turgut Ozal Period of The Relevant Effective to Increase The Export Turkey International Businessmen Trips

Abstract

The period between 1980 and 1990 caused Turgut Özal to be called the "Özal Era" in terms of both his role in the January 24 decisions and his becoming prime minister in 1983 and president in 1989. Turgut Özal period constitutes one of the most discussed and exemplary time periods in Turkey, especially in terms of economy and foreign policy. It is thought that the January 24 decisions, which Turgut Özal led before he was the leader of the government, and the economic decisions he mediated as the prime minister, caused the transformation of the Turkish economy. One of the main dynamics of the economy of this period, in which many criticisms were made, is the trips abroad with business people. While these trips had positive results such as increasing Turkey's exports, they also received negative criticism as they caused an increase in imports to Turkey. In this period, which affected the transformation of the economy from an agriculture-based view to an industrial one, it is considered that the foreign trips made with business people contributed to the increase in the share of industry in the economy. Revealing the curious aspects of the economy of this period will be an important guide for researchers and today's politicians.

Keywords: Turgut Özal, Abroad Trips, Economy.

1. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyet’inde Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Başbakan Yardımcılığı, Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı görevlerinde bulunmuş olan Turgut Özal, Türk siyasi tarihinde etkisi bugünlere kadar uzanan liderlerden birisidir. Turgut Özal, 1983-1989 yıllarındaki Başbakanlık ve 1989-1993 yıllarındaki Cumhurbaşkanlığı görevlerindeki uygulamaları nedeniyle iç ve dış politikada “*alışılmış lider*” modelinin dışına çıkmıştır. Özellikle dış politika uygulamalarındaki ilkler onun liderliği zamanında yaşanmıştır. Dünya Bankası’nda çalışmış olması ve pek çok yabancı ülkeye gezide bulunmuş olması, Turgut Özal’ın, Türkiye’nin yollarından, şehir mimarisine kadar birçok alanda değişmesine öncülük etmesini sağlamıştır.

Turgut Özal Ankara’da üst düzey bürokraside, İstanbul’da büyük şirketlerde, ABD’de Dünya Bankası’nda çalışarak bir sentez meydana getirmiştir. Bu sentez sayesinde ki, Özal dönemi, Türkiye’de devletçi ekonomik anlayıştan, liberal ekonomik anlayışa geçişte önemli bir aşamadır.

Konjonktürel ölçekte 1970’li yıllar, Avrupa ve ABD’de yaşanan üretim düşüklüğü, enflasyon yüksekliği ve durgun ekonomi ile yaşanan stagfasyona karşı 1980’li yıllarda liberal ekonomik anlayışlarda yeni bir canlanma olarak isimlendirilen neoliberal politikalara dönüş larıdır. Ekonominin tamamen özel girişim tarafından düzenlenmesini savunan bu neoliberal yaklaşımlar Faşizm ve Kominizmin etkililiğini zamanla ortadan kaldırmıştır. Bununla birlikte özgürlükleri kısıtlayan baskıcı rejimler yerine insan hakları, herkese oy hakkı ve serbest piyasaların oluşumu ile birey, fikir ve malların büyük bir serbestlik içinde devinimini öngören liberal yaklaşımlara ağırlık verilmiştir.¹

Neoliberalizmin ABD Başkanı Ronald Reagan ve İngiltere Başbakanı Margeret Thatcher üzerinde büyük etkisi olmuştur. Turgut Özal da bu politikalarından etkilenmiştir. ABD’de başından beri özel sektöre bağlı olan endüstri faaliyetleri; önceden devlet tarafından yürütülürken İngiltere’de Thatcher, Türkiye’de Turgut Özal tarafından özelleştirilmiştir.² Bir anlamda “*Yeni sağ*” olarak isimlendirilen ve liberal ekonomik anlayışı temsil eden yeni yaklaşım, Türkiye’de Turgut Özal tarafından temsil edilmiştir. Özal döneminde başlayan yurtdışı geziler ve beraberinde artan ihracatı liberal anlayışın bir tezahürü olarak görmek gerekir.

Liberal yaklaşımların Türkiye’de yaygınlaşmasını sağlayan Turgut Özal; nasıl ki Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye’nin devletçi modernleşmesinin lideri olarak görülüyorsa, Turgut Özal da sivil modernleşmesinin

lideri olarak görülebilir.³ Özal’ın alışılmışın dışında ve Türkiye’nin sivil modernleşmesinin lideri olarak görülmesinin en önemli sebeplerinden birisi, onun yurt dışı ilişkileri ve bu ilişkiler bağlamında yürüttüğü, iş insanı gezileridir.

Turgut Özal, Türkiye’nin modernleşmesinin önemli bir ayağının ekonomiden geçeceğini düşünmüş ve bu doğrultuda iş insanlarının yurt dışı gezilerine dahil edilmesine özel önem vermiştir. Öyle ki Türkiye Cumhuriyeti Tarihi’nde Başbakan ve Cumhurbaşkanı olarak Turgut Özal, ilk defa yurt dışı gezilerini iş insanı kabileleriyle gerçekleştiren kişi olarak tarihe geçmiştir. Kendisinden sonra göreve gelen devlet yöneticilerinin yaptığı gezilerde “*Ecevit’ten ABD’ye Özal Usulü Gezi*” gibi haberlerle iş insanlı yurt dışı gezilerinde onun başlattığı sürece vurgu yapılmıştır.⁴

Turgut Özal dış ilişkilerde; ekonomik ilişkiler ve kişisel dostlukların önemli olduğunu düşünmüştür. Siyasi anlaşmazlıkların çözümünde bu iki unsuru özellikle göz önünde bulundurmıştır. Bunu İran, Irak, Yunanistan, Suriye ve Sovyetler Birliği’ne yönelik anlaşmazlıkların çözümünde kullandığını görebiliriz.

Turgut Özal dönemine kadar, özellikle ticaret amacıyla yurt dışına çıkan iş insanlarının sayısı azdı. Özal zamanına kadar ihracat denildiğinde akla gelen ürünler, incir, üzüm, fındık, tütün, pamuk gibi tarım ürünleri iken, Özal’la beraber ihracatta sanayinin rolü arttı. Bu sanayi ürünleri için yeni pazar arayışları ve Türkiye’nin bu sayede rekabet gücünü nasıl artırdığı, bu gelişmelerde Turgut Özal zamanında yapılan yurt dışı gezilerin etkisi, bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Bu çalışma ile Turgut Özal’ın liberal anlayışla dizayn ettiği Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı görevlerinde, 1983 ile 1993 yılları arasında, onun öncülüğünde başlayan iş insanlı yurt dışı gezilerinin Türkiye’nin ekonomik hayatına etkisi; anılar, konuşma metinleri, haber ve köşe yazıları ile bu konuda yapılan akademik çalışmalardan yararlanılarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. TURGUT ÖZAL VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

2.1. Turgut Özal’ın Hayatı

“21. yüzyıl Türkiye’nin ve Türklerin yüzyılı olacaktır” sözüyle Türk dünyasında motivasyon oluşturmaya çalışan Turgut Özal, 13 Ekim 1927 tarihinde orta sınıf olarak tanımlanabilecek bir ailede dünyaya gelmiştir. Başarılı bir eğitim hayatından sonra 1950 yılında yüksek elektrik mühendisi olarak iş hayatına başlayan Özal, yurtiçi ve yurtdışı değişik kurumlarda farklı

1 Yuval Noah Harari, 21. Yüzyıl İçin 21 Ders, Çeviri: Selin Siral, Kolektif Kitap, 2018 İstanbul, s. 21-22.

2 Freeman Michael (2015), Neoliberal Politikalar ve İnsan Hakları. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 17 (2), s. 171 - 174.

3 Nilüfer Göle, Türkiye’nin Özal’lı Yılları, Turgut Özal Düşünce ve Hamle Derneği Yayınları, Yayına hazırlayan, İsmet Binark, Ankara 2008, s.199.

4“Ecevit’ten ABD’ye Özal Usulü Gezi”, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/ecevitten-abdye-ozal-usulu-gezi-44561>, (E.T. 07.04.2018)

pozisyonlarda bulunmuştur. İlk yurtdışı deneyimini 1952 yılında elektrik enerjisi, mühendislik ekonomisi ve yabancı dil öğrenmek için ABD'ye gitmesiyle yaşamıştır. Yurtiçindeki ilk iş tecrübesini ise Elektrik İşleri Etüt Dairesi'nde çalışarak yapmıştır.

Turgut Özal, 1958 yılında, Devlet Planlama Teşkilatı'nın da çekirdeğini oluşturan "2 yıllık Devlet Yatırım Planı" çalışma grubunda yer almıştır. 1958-1959 yıllarında o dönemde Devlet Su İşleri Genel Müdürü olan Süleyman Demirel'in danışmanlığını yapmıştır. 1965 yılına kadar Elektrik İşleri Etüt Dairesi'nde görev yapan Özal, 1965 yılında Süleyman Demirel başbakan olunca başbakanlık müşavirliğine tayin edilmiştir. 1967 yılında başına getirildiği Devlet Planlama Teşkilatı'nda görev yaparken aynı zamanda Ereğli Demir Çelik Fabrikaları Yönetim Kurulu Üyeliği, Para ve Kredi Kurulu Başkanlığı, Ekonomik Koordinasyon Başkanlığı, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Bölgesel Kalkınma ve İşbirliği Örgütü Kurul Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. 1971-1973 yılları arasında tekrar yurtdışında bulunan Özal, Amerika Birleşik Devletleri'nde Dünya Bankası Sanayi Dairesi'nde Dünya Bankası Başkanı McNamara'nın özel danışmanlığını yapmıştır. Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde hocalık da yapan Turgut Özal, Başbakanlık Teknik Uzmanlar Kurulu üyeliği görevinde de bulunmuştur.⁵

Turgut Özal, 1975'te Türkiye'ye döndükten sonra Sabancı Holding'de yönetici olarak görev yapmıştır. Aynı dönemde Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası'nın önce üyesi olan Özal sonra yönetim kurulu üyesi, ardından da sendikanın genel başkanlığını yapmıştır. 1977 seçimlerinde Milli Selamet Partisi'nden İzmir milletvekili adayı olduysa da seçilememiştir. 1979 yılında Süleyman Demirel'in başbakan olmasıyla başbakanlık müsteşarlığı görevine getirilmiştir. 24 Ocak 1980 tarihindeki kararların alınmasında etkin rol almıştır. 12 Eylül darbesinden sonra kurulan Bülent Ulusu hükümetinde ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı olmuştur. 13 Temmuz 1982'de bu görevinden istifa eden Turgut Özal, 20 Mayıs 1983'te Anavatan Partisi'ni kurmuştur. 6 Kasım 1983'te yapılan seçimlerden tek başına iktidar olacak çoğunluk çıkarmayı başaran Özal, 24 Aralık 1983'te TBMM'den güvenoyu alarak göreve başlamıştır.⁶

1987 yılında kalp ameliyatı olan Özal, 1988 yılındaki 2. olağan büyük kongrede konuşma yaparken suikasta uğrayarak parmağından yaralanmıştır. 31 Ekim 1989'da Cumhurbaşkanı seçilen Özal, bu görevi yürütürken 17 Nisan 1993'te kalp krizi geçirerek vefat etmiştir.

2.2. Turgut Özal'ın Türkiye Ekonomisindeki Yeri

1980 yılından itibaren, Türkiye'nin ekonomik pozisyonunda değişime yol açan Turgut Özal; Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasında büyük rol oynamıştır. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Para ve Kredi Kurulu, Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET) Koordinasyon Kurulu ve Ekonomi Koordinasyon Kurulu yöneticilikleri, Dünya Bankası, Madeni Eşya Sanayii Sendikası başkanlığı ve çeşitli sanayi kuruluşlarında görev yapan Özal, devlet ve özel sektör deneyimli biri olarak, siyasette ekonominin ağırlığını öne alan bir liderlik sergilemiştir.

Turgut Özal, "24 Ocak Kararları" olarak isimlendirilen ve Türk ekonomisinin yapısını liberal ekonomi modeline yaklaştırmayı hedefleyen programın hazırlanmasında etkin rol oynamıştır. Bu kararların Türkiye'nin ufkunu açmada, dünyaya açılmada ve çağın koşullarını yakalamada önemli fırsatlar sunduğunu düşünenler olduğu gibi, Türkiye'yi Batı'nın yararına bir ekonomik kazanım sunan ve tam olarak yabancı sermayeye açan bir yol izlediğini düşünenler de olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin tarım, sanayi ve ticaret bakımından milli ideallerinden uzaklaşmasına neden olduğunu düşünenlerin de bulunduğu 24 Ocak kararlarının üç temel unsuru ihtiva ettiği belirtilebilir.⁷ Bunlar döviz kuru politikası, yurt içi fiyat politikası ve kurumsal reformlardır. Döviz kuru politikasında sabit döviz kuru rejiminden ekonomik gerekliliklere göre değişen esnek döviz kuru politikasına geçiş yapılmıştır. Yurt içi fiyat politikasındaki değişiklik ise, KİT ürünlerinin fiyatlarındaki devlet müdahalesinden vazgeçilmesi ve fiyatlardaki devlet sübvansiyonlarından uzaklaşılması idi. Kurumsal değişiklikler ise; ekonomik politikaların koordinasyonunu sağlayan "Koordinasyon Kurulu" kurulması, DPT bünyesinde Yabancı Sermaye Dairesi'yle, Yatırım ve İhracatı Teşvik Uygulama Dairesi'nin kurulmasıdır.⁸ 24 Ocak Kararları, her ne kadar Turgut Özal iktidarından önce çıkarılmış olsa da, Turgut Özal'ın bu kararlarda ne kadar etkin rol oynadığı bilinen bir durumdur. Büyük oranda Turgut Özal'ın etkisiyle hazırlanan 24 Ocak kararları ile iç pazara dönük ithal ikamesi modeli yerine, ihracata yönelik sanayileşme modeli benimsenmiştir. Bu süreçte yabancı sermayenin Türkiye'ye yatırım yapmasını teşvik etmek için yeni kararlar alınmış, devletin tekel biçiminde yürüttüğü bazı üretim dallarının yerli ve yabancı özel sermaye sahiplerine açılması gerçekleştirilmiştir.

Turgut Özal, 1970 kararlarını hazırlayan 3 kişiden birisidir. 24 Ocak kararlarının mimarı olarak, 12 Eylül

⁵ Hayriye Özen (2011), "Turgut Özal" Türkiye de Siyasal Liderlik: Dönemler Özellikler ve Karşılaştırmalar Menderes, Demirel, Erdoğan Örnekleri", (Der. E. Toros), Atılım Ün. Yayınları. s. 122,123.

⁶ Ramazan Üstündağ, Türkiye'de Demokratikleşme Ve Turgut Özal Dönemi Siyasal Liberalizmi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya-2018, s. 48,49.

⁷ Şinasi Öztürk vd., "24 Ocak Kararları, Neo- Liberal Politikalar ve Türkiye'nin Tarımı". Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ocak 2008, Sayı:1.s.16.

⁸ İhsan Sezal-İhsan Dağı; "Kim Bu Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet", Boyut Kitapları, İstanbul 2003, s.458

1980 askeri müdahalesinden sonra kurulan hükümete, Ekonomik İşlerden Sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak atanmıştır. Hükümetin yürütmüş olduğu para politikasını uygun görmemesi üzerine 1982 yılında Başbakan Yardımcılığı görevinden istifa eden Özal, 1983 yılında kurmuş olduğu Anavatan partisi ile tek başına hükümet kurmuştur. Böylece üç yıl içinde ekonominin başından, hükümetin başına geçmiştir.⁹

Kuruculuğunu yaptığı Anavatan Partisi'nin ekonomi konusundaki temel felsefesi, ticari ve endüstriyel alanda devletin ekonomiye doğrudan müdahale etmesini tamamen ortadan kaldırmaktır.¹⁰ Türkiye'nin ekonomik görünümünde 1980 öncesinde, daha çok korumacı yaklaşımlara ve milli üretimin ithal ürünlerin yerine ikame edilmesi temele alınırken, Turgut Özal'ın iktidar dönemiyle birlikte 1980'li yıllarda uygulanan liberal ekonomik modellerle, rekabete açık bir ekonomik yapı oluşturulmak istenmiştir. Bu yaklaşımla üretimde etkililik ve verimlilik artışı sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca yapılan yeni teşviklerle dış ticaret hacminin artırılması ve temelde kalkınmanın hızlanması hedeflenmiştir.

Turgut Özal'ın başkanlığını yaptığı hükümetler döneminde, ekonomide devletin alanını küçültmek ve özel sektörü canlandırmak amacıyla KİT'ler özelleştirilmek istenmiştir. Özelleştirme girişimleri Türkiye gündemine ilk kez bu dönemde getirilmiştir. Özelleştirme kapsamına 1985 yılından itibaren 244 kuruluşta kamu hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 386 taşınmaz, 6 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 103 tesis, 6 liman, şans oyunları lisans hakkı ile araç muayene istasyonları alınmıştır.¹¹ Bunlara ilave olarak 1988 yılında Kepez Elektrik, POAŞ, THY, Erdemir, PETKİM, Çukurova Elektrik, TÜPRAŞ gibi kuruluşlar halka arz yöntemiyle özelleştirilmişlerdir. Devlet, imalat sanayindeki ağırlığını terk ederek, alt yapı yatırımlarına öncelik vermiştir. Enerji kısıtlamalarının sona ermesi, haberleşme ve ulaştırmada sağlanan ilerlemeler, Türk sanayicisinin dış açılmasını kolaylaştıran uygulamalar olmuştur.¹²

1980 yılı öncesinde Türkiye ekonomisi, sanayileşmeyi temel amaç edinen bir yapıdadır. Bunun Türk ekonomisini dış rekabetten koruyarak gerçekleştirebileceğine inanılmaktadır. Bu yüzden yerli üretim başladığı anda o ürünün ithalatına kısıtlama getiriliyordu. Türk sanayisini ihracata yönelten politika uygulanmıyordu.¹³ Türkiye ekonomisi 1980 yılı öncesinde büyük ölçüde dış pazarlarla bağlantısı düşük olan, adeta kapalı bir ekonomi görüntüsü veriyordu. Türkiye ekonomisinde tarım büyük bir ağırlığa sahipti.

1980'den itibaren, özellikle de, Özal dönemiyle beraber, ekonomik görünüm ciddi değişikliklere uğramıştır. 1979 yılındaki ihracat rakamları bu durumu örneklendirmektedir. Bu yılda yapılan toplam ihracatın yaklaşık olarak %60'ını tarım ürünleri oluşturmaktadır. 1988 yılında ise tarım ürünleri ihracatı %20 düzeyine düşmüştür. Aynı dönem boyunca sanayi ürünlerinin toplam ihracattaki payı, %45'in altından %72'nin üzerine çıkmıştır.¹⁴ Ayrıca çok yönlü bir perspektif geliştirilerek küresel ölçekte bir bakış açısı geliştirilmiş ve Türkiye Uzak Doğu'ya kadar açılmıştır. 1985 yılında Türkiye ile Japonya arasında, tahvil ihracına yönelik anlaşma imzalanmıştır.¹⁵ Bu anlaşma ekonomiyi yöneten ekibin vizyonunu göstermesi açısından önemli bir gösterge oluşturmaktadır.

Bu dönemde büyükelçilerin seçiminde dahi ekonomi bilgisi aranmıştır ve ekonomi bilenlerin büyükelçi olarak atanması tercih edilmiştir.¹⁶ Öyle ki bu durum, İngiltere gibi devletlerin çok uzun yıllardır uyguladığı bir politika idi. Türkiye'de durumun farklı olduğunu o dönemde Anavatan Partisi'nde Başbakan Yardımcılığı da yapmış olan Halil Şıvgın; "Amerikan büyükelçisi, Amerikan iş insanları ile ilgili yurt dışında bir problem olduğunda onu çözmeye çalışırken, Türk iş insanlarının yurt dışında sorunu olduğunda, Türkiye büyükelçisinin -biz sizin işinizi yapmak zorunda değiliz-" şeklinde bir yaklaşım gösterdiğini açıklayarak ortaya koymuştur. Benzer bir durum Özal'dan önce iş insanlarının gittikleri ülkelerin büyükelçileriyle görüşemediklerini ortaya koymalarıyla da gün yüzüne çıkmıştır.¹⁷ Özal'ın yaklaşım ve yönlendirmelerinden sonra bu olumsuzlukların en azından bir kısmının ortadan kalktığına belirtilebilir.

Turgut Özal döneminde, Türk ekonomisinin dış pazarlara açılması için ihracatın desteklenmesinin yanında ithalatın önündeki engeller de kaldırılmıştır. Önceden ithalatına izin verilen ürünler sıralanırken, bu dönemde, ithalatına izin verilmeyen ürünler sıralanmıştır. Bu dönemde yabancı bankalarının Türkiye'de şube açmaları teşvik edilmiştir. Turist olarak yurt dışına giden Türk vatandaşlarının yanlarında götürebilecekleri döviz miktarı artırılmıştır. Türk vatandaşlarına yurt dışındaki bankalarda hesap açma ve hesaplarından para çekme, transfer yapma gibi işlemleri gerçekleştirmelerine izin verilmiştir. Temmuz 1988 tarihinden itibaren de yabancı yatırımcıların Türk sermaye piyasasına girmesine olanak veren düzenlemeler yapılmıştır. 1985 yılından itibaren geçerli olmak üzere 2 Kasım 1984 tarihinde yayınlanan 18563 sayılı Resmî Gazete kararı ile Katma Değer Vergisi (KDV)

⁹ "Üç Yıl İçinde Ekonominin Başından, Hükümetin Başına", Cumhuriyet Gazetesi, 9 Kasım 1983, Sayı: 21263, s:7

¹⁰ Abdurrahman Abulaban, "Özal'ın 1980'lerdeki Liberal Ekonomik Politikaları", <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=355218> (E.T.07.04.2018)

¹¹ <http://www.oib.gov.tr> (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2020).

¹² Hikmet Özdemir, "Turgut Özal" Doğan Kitap Yayınları, İstanbul 2014, s. 197

¹³ İ. Sezal, İhsan Dağı, age, s.446

¹⁴ Erik Jan Zürcher, "Modernleşen Türkiye'nin Tarihi", İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s:444

¹⁵ "Japon Sermayesi Göz Kırptı", Cumhuriyet Gazetesi, 21 Mayıs 1985, Sayı:21817, s:11

¹⁶ Engin Güner, "Ekonominiz Güçlü Değilse Dış Politikada Hiçbir Şey Yapamazsınız" Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak, Editör: Erkan Ertosun, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2013, s.67

¹⁷ Editör: Erkan Ertosun, age., s. 83

kabul edilmiştir. Bu süreçte sermaye piyasalarının şekillenmesine öncelik verilerek 27 Aralık 1985 yılında yayınlanan 18971 sayılı Resmi Gazete kararı ile İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın kurulumu gerçekleştirilmiştir. 1988 yılında bankalara mevduat ve kredilerine uyguladıkları faiz oranlarını belirleme yetkisi verilmiştir. 1988 ve 1989 yıllarında yabancıların Türk mali piyasasına girişini kısıtlayan mevzuatın ortadan kaldırılması, mali sistemin liberalleşmesine daha fazla katkıda bulunmuştur.

Türk ekonomisinin ilerleme kaydetmesinin diğer sebebi turist sayılarında meydana gelen büyük artış olmuştur. 1983 yılında otellerin toplam yatak kapasitesi 66 bin dolayında iken, Özal döneminde beş yıldızlı oteller yapmaları için Ege ve Akdeniz sahillerinde devlet arazilerinin 49 yıllığına iş insanlarına tahsis edilmesi sayesinde turizm sektörü büyük bir gelişim göstermiştir.¹⁸ Turgut Özal başbakan olduğunda Türkiye'ye gelen turist sayısı 2 milyon civarında iken, seksenli yılların sonuna doğru bu sayı 6 milyon civarına yükselmiştir.¹⁹ Bütün bu ekonomik atılımlar, özellikle 1984-88 yılları arasında Türkiye'nin ortalama büyüme hızının %6 civarında olması ile sonuçlanmıştır.²⁰

Turgut Özal'ın öncülüğünde planlanan ve uygulamaya geçirilen yukarıdaki gelişmeler Turgut Özal'ın Türkiye ekonomisini geliştirmesi bağlamında gerçekleştirdiği önemli faaliyetler olarak kayıtlara geçerken, onun liderliğinde gerçekleştirilen 24 Ocak kararları ve sonrasındaki diğer ekonomik uygulamalar olumsuz eleştiri de almıştır. Bu dönemde en çok göze çarpan sorun, denetim ve planlama olmaksızın özendirilen ihracatın; Türkiye'de ilk defa "hayali ihracat" patlamasına sebebiyet vermiş olmasıdır. Dış borcun 1981 yılında 16,5 milyar dolar olmasına rağmen, 1990 yılında 49 milyar dolara çıkması ve ekonomik alanda giderek artan oranlarda dışarıya bağımlılık bu döneme ilişkin getirilen olumsuz eleştirilerden bazılarıdır.²¹

Muhalefet partilerinden bazıları da Turgut Özal döneminde başlayan ve bazı hususlarda olumlu görülen yurt dışı gezileriyle ilgili olumsuz eleştiriler yöneltmişlerdir. Dönemin DYP Genel Başkanlığını yapan Hüsamet Cindoruk, Turgut Özal'ı ve yaptığı yurt dışı gezilerini; "Ceneviz tüccarı gibi dünyayı dolaşarak mal satmaya çalıştığı" ve "Şimdi de Çin'e gidiyor. Bu Başbakan mıdır, Marko Polo mudur?" gibi sözlerle eleştirmiştir.²² SHP lideri Erdal İnönü ise, 15 Mayıs 1991 tarihinde yaptığı açıklamada, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ı ve dönemin ANAP hükümetini hedefleyerek, "Türkiye'nin sorunlarıyla ilgilenen insanlar dünyayı dolaşıyorlar, ilkokul

coğrafya kitaplarında öğretilen konuları tekrar keşfediyorlar. Bunu keşfetmek için 35 bin km. yol almaya, 40 saat havada kalmaya gerek yok. Herhangi bir öğretmene rica etsinler, bir coğrafya kitabı onlara verir" açıklamasını yapmıştır.²³

Turgut Özal dönemine ilişkin getirilen diğer tenkit konuları, tüketimin hızlandığı, işsizliğin, faiz ve rant gelirleriyle geçinenlerin arttığı, dışarıya borçlanmanın yükseldiği, gelir dağılımının bozulduğu, mali piyasaların krize sürüklendiği, köyden kente göçün hızlandığı hususlarıdır.

2.3. Turgut Özal Siyasetinde Dış Politika ve Ekonomi İlişkisi

Dış politika, devletin milli çıkarlarını önceleyen ekonomik, siyasi, güvenlik ve sosyokültürel özellikler gibi hususiyetlerin diğer ülkelere karşı korunması olarak ifade edilir. Devletlerin dış politika yürütürken öncelik verdiği konular; varlığını devam ettirme, güvenliğini sağlama, milli saygınlığını artırma, iyi bir politika izleme, askeri ve ekonomik olarak etkili olmayı amaçlama ve milli menfaatlerini diğer ülkelere karşı koruyabilmektir.²⁴

Türk dış politikası, yukarıda özellikleri verilen dış politika unsurlarını uygulama bakımından farklı zamanlarda, değişik aşamalar geçirmiştir. Bu anlamda Türk dış politikası 3 döneme ayrılabilir. Birinci dönem olan Atatürk döneminde Türkiye aktif bir dış politika takip etmiştir. Türkiye bu dönemde Milletler Cemiyeti'ne üye olmuş, Montrö antlaşması ile boğazların yönetimi Türkiye'ye geçmiş, Balkan Paktı ve Sadabat Paktları imzalanmıştır. İkinci dönem İsmet İnönü dönemidir. Bu dönemde ikinci Dünya Savaşı'nın ve dünya konjonktürünün etkisiyle durağan bir dış politika takip edilmiştir. Adnan Menderes ve sonrası dönemde Türkiye, NATO'ya üye olmuş ve BM'ye girmiştir. Turgut Özal'la beraber AET'ye üyelik başvurusu yapılmış, İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ile daha güçlü bağlantılar oluşturulmuş, Orta Asya'daki Türk Devletlerinin İKÖ'ye dahil edilmeleri için çaba gösterilmiş, Körfez Krizi sırasında aktif bir dış politika edilmiş, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın kurulmasına öncülük edilmiştir.²⁵ Bütün bu politikalar sayesinde Türk Dış politikası çok aktif bir forma dönüşmüştür.

Turgut Özal, iktidar partisinin lideri olarak, ekonomik yapıyı güçlendirici önlemler almasaydı ve o zamanlar Türkiye için en büyük sorunlardan birisi olan enflasyona çözüm bulmaya çalışmasaydı, Türkiye'nin siyasal ve sosyal problemlerle ciddi bir bunalıma gireceğinin farkındaydı. Bu durumda partisinin de

¹⁸ Orhan Uğuroğlu, "Günümüzün Mimarı: Özal", <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/gunumuzun-mimari-ozal-47078yy.htm>, (E.T. 17.04.2018)

¹⁹ İ. Sezal-İhsan Dağı, age., s.463-467

²⁰ Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, 1989 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi, İstanbul 1989, s.1-3.

²¹ Şinasi Öztürk vd., age., s.30.

²² "Özal Başbakan mı, Marko Polo mu" Cumhuriyet Gazetesi, 15.06.1985, s: 11.

²³ "Bunalım Her Gün Artıyor", Cumhuriyet Gazetesi, 15.05.1991, s: 5.

²⁴ A. Nuri Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler Öncesi", Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, Derleyen Atilla Eralp, İletişim Yayınları (11.Baskı), İstanbul 2009, s.16-18

²⁵ <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>, (E.T. 01.05.2018)

iktidarda kalma şansı zayıftı. O yüzden her şeyi, önce ekonomi ilkesine bağlamaya kararlıydı. Hatta hükümet olur olmaz Dışişleri Bakanlığı'na şu talimatı verdiği ifade edilmektedir. *"Bana 10 yıllık bir barış sağlayın. Çevreyle kavga etmeyelim. Ekonomiyi güçlendirmek için buna ihtiyacımız var."*²⁶ Bu anlamda Özal, eğer ülke ekonomik olarak kar ederse, barış ortamının uzun yıllar korunmasını istemektedir. Turgut Özal başbakan olarak ilk yurt dışı gezisini onur konuğu olarak Davos'a,²⁷ ticari ve resmi ikili düzeydeki ilk yurt dışı gezisini ise İran'a yapmıştır. Bu gezide Turgut Özal'a, Sakıp Sabancı, Nejat Eczacıbaşı, Rahmi Koç, Mehmet Yazar, Nuh Kuşçulu, Nurullah Gezgin ve Şarık Tara gibi dönemin önde gelen iş insanları da eşlik etmişlerdir.²⁸ Daha ilk yurt dışı gezisinden başlayarak ilerleyen süreçlerdeki tutumlarından dolayı, Özal'ın, bir politikacıdan çok, bir iş insanı gibi düşünüldüğü ifade edilebilir. Özal'ın *"Türkiye'nin üç tarafı denizlerle, dört tarafı düşmanlarla çevrili"* şeklindeki yaklaşımın, politik olarak Türkiye'ye zarar vereceğini düşündüğünü, bunun için de komşu ülkelerle iyi ticari ilişkiler kurulmasını istediğini belirtebiliriz.

Turgut Özal, Türkiye'nin dış politikada hem Doğu, hem de Batı için vazgeçilmez bir ülke olmasını istemiştir. Bunun ise iki taraf arasında köprü vazifesi gözeterek, hareketli, aktif ve şeffaf bir dış politika uygulamakla mümkün olacağına inanmıştır.²⁹ Bu politik düşüncenin gereği olarak, onun döneminde İran-İrak savaşı sırasında aktif bir tarafsızlık örneği gösterilmiş, iki ülke ile yoğun bir ekonomik ve ticari işbirliğine gidilmiştir. Ayrıca Körfez Savaşı sırasında diplomatik ve hatta gerekirse askeri rol üstlenilebileceği izlenimi verilerek, Ortadoğu'da güçlenmek ve dolayısıyla da Batı'da söz sahibi olmak düşünülmüştür.

Özal; ekonomi ve dış politikayı biri diğerinin gelişimini kolaylaştıran, birbirine bağlı unsurlar olarak değerlendirmiştir. Ona göre kurulacak iyi ekonomik bağlantılar ile devletler, ekonomik olarak birbirlerine karşılıklı olarak bağımlı hale gelirler. Bu ilişki şekli devletlerin çatışmacı tutum ve davranışlardan kaçınmalarına sebep olur. Turgut Özal, devletlerarasında var olan sorunların da oluşan ekonomik bağımlılık sürecinde daha kolay çözülebileceğini düşünmektedir. Bu yönüyle Özal, Montesquieu'nün *"ticaretin yumuşatıcı ve insani ilişkileri medenileştirici"* durumu olduğu fikrini savunmaktadır.³⁰ Bu yaklaşıma göre, karşılıklı ekonomik çıkarları olan devletler, siyasi/ideolojik temelli problemlerin ekonomik ilişkilerini bozmasına izin vermeyeceklerdir. Bahsi geçen bu yaklaşım tarzı, Özal'ın şu sözlerinde daha net bir şekilde ortaya konulmaktadır:

*"Aralarında sorun bulunan ülkeler, ekonomik ilişkiler kurmak suretiyle bir çeşit 'karşılıklı bağımlılık' yaratırlar ve sorunlarını çözmeye bu alandan başlarlar, ardından da siyasi çözüm gelir. İnsanlar serbest biçimde ticaret yapabilirlerse, savaş ihtimali düşer. Almanya ve Fransa bile yaşadıkları tüm sorunlara rağmen Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) içinde bir araya gelebilmişlerdir."*³¹ Ekonomik ilişkiler iyi olursa, siyasi ilişkilerin de iyi olacağını ifade eden Özal, bunu hayatı boyunca kurduğu dış işleri ilişkileriyle ortaya koymuştur.

Turgut Özal, Türkiye'nin ekonomik anlamdaki etkinliğini artırmak için uluslararası örgütlerde Türkiye'nin rolünü artırma girişimlerinde de bulunmuştur. Ekmelettin İhsanoğlu'na göre İslam İşbirliği Konferansı'nın önemli birimlerinden İSEDAK (İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi) başkanlığının Türkiye'ye geçmesi Turgut Özal'ın siyasi irade ortaya koymasıyla olmuştur.³² Başbakan olarak ortaya konulan bu irade sayesinde ki, Türkiye, İslam ülkeleriyle olan ticaretini de artırma şansına sahip olmuştur.

Özal, devletlerarası arenada siyasi bakımdan etkili bir duruma gelmeyi, ekonomik olarak güçlü olmakla ilişkilendirmiştir. Bir gazetecinin *"Sizi eleştirenler, dış politikayı ekonomi ağırlıklı olarak yönlendirdiğinizi iddia ediyorlar. Sizce, uluslararası ilişkilerde ekonomik kararlarla, siyasi tercihler arasındaki etkileşim nasıl olmaktadır?"* sorusuna karşılık *"Ekonomisi dışarıya el açmayı icap ettiren bir ülkenin siyasi ağırlığı da olmayacağına inanıyoruz. Ekonomisi kuvvetlenen ülke, siyasi ağırlığa sahip olur. Bir ülkenin dış siyasetinde benim kanaatim, ekonomi yüzde 80 ağırlıktadır. Bütün ülkelerin, sefirleri, bakanları, başbakanları bugün artık mal satmak için uğraşıyorlar. Ve siyasi ağırlığı da buna göre ayarlıyorlar"* demek suretiyle ekonomik olarak güçlü olmak ile siyasi etkililik arasındaki bağlantıya dikkat çekmektedir.

Turgut Özal döneminde ekonomik alandaki gücün diplomatik alana yansıtılmasına ilişkin önemli bir olay da yaşanmıştır. Şöyle ki, Avrupa Konseyi Dönem Başkanlığı sırası Türkiye'ye gelmiş olmasına rağmen 12 Eylül askeri darbesi sebebiyle Türkiye'nin sırası atlanmıştır. Sıranın yeniden Türkiye'ye verilmesine ilişkin yapılan oylamada İsveç üzerinde Türkiye'nin ekonomik baskısı olmuştur. Özal'dan alınan talimat doğrultusunda o dönem Stockholm Büyükelçisi olan Haluk Özgül ve o dönem Başbakan Yardımcılığı yapmakta olan Kaya Erdem İsveçli hükümet yetkilileriyle diyaloga geçmiş ve İsveç'in yapılan oylamada Türkiye aleyhinde oy kullanması halinde İsveçli bir firmaya verilmiş olan İstanbul hızlı tramvay ihalesinin iptal edilebileceği belirtilmiştir.³³

²⁶ Hasan Cemal, "Özal Hikâyesi" Bilgi Yayınevi, Ankara 1989, s.288.

²⁷ "Özal, Bugün Davos'a Gidiyor", Cumhuriyet Gazetesi, 26.01.1984, s: 7.

²⁸ "Özal'ın Tahran Seferi Bugün", Cumhuriyet Gazetesi, 28.06.1984, Sayı:21434, s:1.

²⁹ İ. Sezal-İhsan Dağı, age., s. 297.

³⁰ İ. Sezal-İhsan Dağı, age., s. 22.

³¹ Nevra Y. Laçınok, "Turgut Özal," Türk Dış Politikasında Liderler içinde Editör, Ali F. Demir, Bağlam Yayınları, İstanbul 2007, s.555.

³² Ekmelettin İhsanoğlu, "Turgut Bey Vatansaver ve Türkiye'nin Yüksek Menfaatlerini Düşünen Bir İnsandı". Editör: Erkan Ertosun age, s.58-59

³³ Hasan Cemal, "Özal Hikâyesi", Doğan Kitap, İstanbul 2004, s.126-127.

Böylece, Türkiye elindeki ekonomik kozu, uluslararası arenada yabancı bir devletin Türkiye'nin çıkarına konum alması amacıyla baskı unsuru olarak kullanmıştır. Türkiye'nin bu tutumu İsveç'in oyunu değiştirmiş, İsveç aleyhte oy kullanacakken çekimser oy kullanmış ve Türkiye, dönem başkanlığı için gerekli olan üçte iki çoğunluğa sahip olarak Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Dönem Başkan'ı olmuştur.

Özal'ın yukarıdaki örneklerde de görülen ve karşılıklı ekonomik etkileşim ile siyasi problemlerin çözülebileceğine ilişkin görüşü, bazı sakıncalar öne sürülerek eleştirilmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ercüment Yavuzalp, bu konuda şunları söylemektedir: "Özal'a göre ilişkileri düzeltmek için önceliği, iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri düzeltmeye vermek lazımdı. Ben tersini düşünüyordum. Kanaatime göre iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin, karşılıklı yararların gerektirdiği düzeye erişememiş olmasındaki temel sebep, siyasi sorunların çözülememiş olması ve bunun iki ülke ilişkilerinde yarattığı gerginliktir."³⁴ Bu dönemde Samim Lütfü Müstear mahlasıyla yazılar yazan Ali Sirmen de yabancı ülkelerle yürütülen ilişkilerin ekonomik süreçler temeline indirgenmesini ve Dışişleri Bakanlığı'nun "Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı" biçimine getirilmesini eleştirmiştir.³⁵ Sirmen, yazısında uluslararası ilişkilerin ekonomik durumlara göre şekillenemeyeceğini belirtmekte ve şirketler için olmazsa olmaz bir ilke olan "karlı olmayan bir ilişkinin başkası ile ikamesi" yaklaşımının devletlerarası ilişkilerde uygulanamayacağı fikrini ifade etmektedir.

Yıllardır benzer politikaları uygulamış olan dışişleri bürokrasisi ve geleneksel dış politika yaklaşımını sürdürmeye yatkın olan kesimlerin eleştirisine rağmen, Turgut Özal, ekonomik ilişkileri öncelikli olarak ele alan dış politika düşüncesinde ısrarcı olmuştur. Özal, başbakanlığın verdiği güç ve kararlı duruşla, zamanla, dış politikanın kendi istediği istikamette şekillenmesini Dışişleri Bakanlığı bürokrasisine de benimsetmeyi başarmıştır.

Özal, ayrıca ekonomi alanındaki gelişmelerin, milli birliğin sağlanmasında ve ülkenin demokratik süreçlerinin iyileştirilmesinde katkı sağlayacağı fikrine de sahiptir. Özal'ın başbakanlık sürecinde Avrupa ile Türkiye ilişkilerinde yaşanan en önemli sorunlar; Türkiye'de meydana gelen askeri darbe sürecinde mağdur olan kesimlerin bulunması, darbe sonrası ülke içi barış ortamının tam olarak gerçekleştirilememiş olması ve demokrasi ile bağdaşmayan yasa ve pratiklerin devam ettirilmesi idi. Özal, başbakan olduktan sonraki ilk yeni yıl mesajında; "Başlangıçtan bugüne Cumhuriyet tarihimizi incelediğimizde, ekonomik ve sosyal gelişmenin gerçekleştiği dönemlerde vatandaşın birlik ve beraberlik içinde devletine güvendiğine, milli gelirimizin azaldığı dönemlerde ise,

vatandaşların değişik kamplara bölündüğüne şahit olmuştuk. Demek oluyor ki, ülkemizin ekonomik sorunlarının çözümü milli beraberliğimiz için önemli şartlardan birisi olmaktadır" ifadeleriyle ekonomik gelişmişliğin milli birliğin sağlanması konusundaki önemine değinmektedir. Özal, ekonomik ilerlemenin önemini Temmuz 1984'te mülakat verdiği gazetecilere, beş yıllık iktidarlarının sonunda beklenen demokratik ilerlemelerin sağlanabilmesi için gerekli olan ilk bileşenin ekonomide yakalanacak başarı olduğunu belirtmiştir.³⁶ Böylece ekonominin parasal sonuçlar dışında demokratikleşme ve milli birliğin sağlanması gibi konularda da önemli yararlar sağlayacağını belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'nin, Avrupa ile entegrasyonunun da ekonomi eksenli olduğunu ifade etmiştir.

Dış politikada gerçekleştirilen ekonomi ağırlıklı yeni yaklaşımların bir örneğini de Özal iktidarı zamanlarında ortaya çıkan Kıbrıs ve Ege sorunlarının gündeme geldiği bir dönemde görüyoruz. Turgut Özal bu dönemde Atina ziyareti gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette 80 iş insanının da bulunduğu 170 kişilik bir kabile yer almıştır. Özal'ın Yunanistan'a gerçekleştirdiği bu ziyaret, Yunanistan'la ekonomik ilişkilerin iyileştirilmesi amacını da taşımıştır. Bu ziyaret Ege ve Kıbrıs problemlerinin de görüşüldüğü bazı gerilimli olaylara da sahne olmuştur. Gerginliği azaltmaya çalışan Özal, "Birbirimize güvenmemiz ve önyargılı düşüncelerden vazgeçmemiz gerekiyor. Bu sert çizgileri ve sert yürekleri yumuşatmalıyız" ifadelerini kullanırken, Papandreu "Diyaloğumuzu sürdüreceğiz. Bu yol bizi, savaştan durumundan tam anlamıyla bir barışa götürecektir" sözleriyle yanıt vermiştir.³⁷ Ekonomi eksenli dış politika ile Yunanistan'la ilişkiler düzeltilmeye çalışılmış, olumlu sonuçlar da alınmıştır.

Bu yaklaşımlar neticesinde, Özal iktidarının başladığı 1983 senesinde, Türkiye ile Yunanistan arasında gerçekleşen toplam ticaret hacmi 78 milyon dolarken, bu miktar Özal'ın ekonomik ilişkilerin diğer etkileşimleri artırdığı düşüncesini yaşatmaya çalışması sayesinde 1986'da 153 milyon dolara yükselmiş, 1987'de 185 milyon dolar ve 1989'da ise 225 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.³⁸

Turgut Özal, Karadeniz'e komşu ülkeler arasında, ekonomik boyutu da olan bir işbirliği oluşturmak istemiştir. Bu görevi uzun yıllar farklı ülkelerde büyükelçilik görevleri üslenen Tanış Bleda'ya vermiş, o da Karadeniz'in tarihte "dostluk denizi" olarak isimlendirilmesinden esinlenerek, Sovyet, Bulgar ve Romen temsilcilerinin katılımıyla Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın ilk nüvesini atmıştır.³⁹ Bu teşkilat, Türkiye'nin Karadeniz'e komşu olan ülkelere ihracatını artırmasında önemli bir etki yapmıştır.

³⁴ Ercüment Yavuzalp, "Liderlerimiz ve Dış Politika", Bilgi Yayınevi, Ankara 1996, s.267.

³⁵ Erkan Ertoşun, "Turgut Özal'ın Ekonomi Odaklı Dış Politikası: Yunanistan'a Yönelik "Zeytin Dalı" Diplomasisi Örneği", Bilge Strateji Dergisi, 2016 sayı:8, s:45.

³⁶ Editör: Erkan Ertoşun, age., s:44.

³⁷ Editör: Erkan Ertoşun, age., s:51.

³⁸ Erkan Ertoşun, agm., s:51.

³⁹ Tanış Bleda, "Maskeli Balı", Doğan Kitap, İstanbul 2000, s. 204.

Türkiye'nin dünyaya açılması ve dünya ile bütünleşmesi ülküsüyle Türk dış politikasını şekillendirmeye çalışan Özal, bu yaklaşımı; *"Artık izole bir ülke değiliz. Bütün meselemiz dünya standartlarını yakalamak ve dünya ile bütünleşmektir"* sözleriyle ifade etmiştir.⁴⁰ Bunu gerçekleştirmek isteyen Turgut Özal'ın ekonomik alandaki temel yaklaşımları: ithalatta özgürlük ve ihracatta teşvikler olmuştur.⁴¹ Turgut Özal, bu konuda 6 Şubat 1985 tarihinde gerçekleştirilen Cezayir gezisi sırasında yaptığı gibi, Cezayir'de iş yapan Türk firmalarına *"gerekirse devlet güvencesi de verilir"* şeklinde garantiler de vermiştir.⁴²

Ihracatı artırmak isteyen Turgut Özal, Türk Hava Yollarının henüz uçmadığı ülkelere seferler açılması için de bizzat girişimlerde bulunmuştur. 1985 yılının 21 Mayıs'ında iş insanlarıyla yaptığı Japonya ziyaretinde Japonya Başbakanı Nakasone'ye *"Biz Uzakdoğu'da müteakabiliyet aramadan Türkiye için bazı hava yollarına izin vereceğiz"* açıklaması yapmıştır.⁴³ Nihayet Türk Hava Yolları tarafından 1989'da Tokyo, Moskova ve Bakü'ye uçak seferleri başlamıştır.⁴⁴ Bir gün THY Genel Müdürü Cem Kozlu'nun *"Pakistan'a kadar seferler koyacağız"* sözüne, *"Yok yok Japonya'ya Tokyo'ya kadar gitmelisiniz, Avustralya'ya gitmelisiniz"* demiştir.⁴⁵ Bu örnek Özal'ın ufkunu göstermesi açısından çok önemlidir. Turgut Özal, uçağın gittiği ülkelere iş insanlarımızın rahatlıkla ulaşabileceğini, bu sayede de Türkiye'nin ihracatının artacağı ve ekonomisinin güçleneceği düşüncesini taşıyordu.

Turgut Özal, Türkiye gibi yeni sanayileşmekte olan bir ülkenin uluslararası ilişkilerde etkinliğinin ekonomik gücüne bağlı olduğunu, bu gücün kazanılması için ekonominin dış rekabete açılmasının zorunlu olduğunu, dışa açılmanın temel koşulunun ise liberal bir ekonomik model olduğunu ifade ediyordu. Bunun için ekonominin güçlendirilmesi, onun en temel politik görüşlerinden birisi olmuştur.

Özal, hükümet etme yaklaşımlarında, ticaret hacmini genişletmenin ülkeleri birbirine yaklaştıracağını düşünmekteydi. Ortadoğu ve Orta Asya ülkeleri ile olan etkileşimde, ekonomik yakınlaşmanın siyasi olarak Türkiye'yi bu ülkelere yaklaştıracağını düşünmekteydi. Dış ilişkilerdeki yıllanmış sorunların farkında olan Turgut Özal, bu sorunları ekonomik etkileşimle ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Devlet yönetiminde siyasal ve ekonomik liberalizm ortamı oluşturarak, siyaseten Türkiye'ye değişik kıtalarda alan açmaya çalışılmasının altında yatan sebep budur.⁴⁶ Bu yüzden yaptığı resmi

ziyaretlerinde, Dışişleri Bakanlığı yetkililerine ek olarak iş insanlarını da beraberinde götürmüştür. Şimdi Turgut Özal Dönemi, ihracat rakamlarını inceleyelim.

2.4. Turgut Özal Döneminde İhracat

Başbakanlığı döneminde, Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve Genelkurmay'ın güvenlik ve dış politika konularında etkin rollerinden dolayı, Turgut Özal, daha çok ekonomi ve ticari alanlarda ön planda olmuştur.⁴⁷ Özal'ın özellikle de başbakanlığının ilk yıllarında siyaset sahnesindeki rolünü belirleyen ana unsurun, ekonomi alanındaki girişimlerin, özellikle de ihracat oranlarının artışında olduğu söylenebilir. Dış politikada onun yürüttüğü ekonomi öncelikli ilişkiler ağını bu çerçeveden bakmak, Turgut Özal dönemini anlamak konusunda bizlere yardımcı olabilir.

Turgut Özal, ekonomi öncelikli dışişleri politikasını harekete geçirmek için Dışişleri Bakanlığı'nun diplomatlarını ve büyükelçilerini Türk iş insanlarının ihracatını artırmak, problemlerini çözmek, projelerini tamamlamalarına yardım etmek için, onlarla birlikte gayret göstermeleri fikrini, Türk dış işleri politikasının önemli bir unsuru haline getirmiştir. Bu anlamda iş insanlarının yaptıkları işler aracılığı ile Türk ekonomisine katkı sağladıkları, dolayısıyla iş insanlarına yapılan desteğin ülkeye yapılan çok önemli bir destek anlamına geldiği bir anlayışı, Türk dış politikasına eklemiştir. Dış politikada Amerika ile olan ilişkileri yardım temelli olmaktan çıkartıp, ticaret eksenli hale getiren de Turgut Özal olmuştur. Özal'ın Amerika ile olan ilişkilerde *"Bize yardım etmeyin, bizimle ticaret yapın"* ifadesini benimsemiş olması bu konudaki politikasını yansıtmaktadır.⁴⁸

Özal'ın anlayışına göre, dış politikadaki bağlantılar, ülkenin dış ticaret hacmini, bilhassa da ihracat rakamlarını yükseltmek için bir vasıta olarak değerlendirilmeliydi. Özal'ın savunduğu ve Türkiye ekonomisinin büyümesini içeren planında, ihracat rakamlarının artırılması, Türkiye ekonomisinin ilerlemesi için olmazsa olmaz bir gereklilik olarak görülüyordu. Turgut Özal bu düşüncesini 2 Ocak 1984'te Milliyet Gazetesine verdiği bir röportajda şu sözlerle açıklıyordu: *"Japonya, Almanya ve Kore gibi ekonomik alanda bugün örnek atılımları gerçekleştirmiş ülkelere yakından baktığımızda; bu ülkelerin refah devleti haline gelirken, işe önce döviz gelirlerini artırmakla başladıklarını görüyoruz. Bütün bu olanlar ihracat artışı yoluyla gerçekleştirilebilmiştir."* Özal ihracatın artırılması için bir taraftan engelleri kaldırıcı ve ihracatı teşvik edici yönde yasal düzenlemeler yaparken,

⁴⁰ Mehmet Barlas, "Turgut Özal'ın Anıları", Sabah Kitapları, İstanbul 1994, s.309.

⁴¹ Korkut Boratav, "Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2002", İmg Kitabevi, Ankara 2004, s.151.

⁴² Yalçın Doğan, "Özal Sömürgeci Fransa'ya Çattı", Cumhuriyet Gazetesi, 06.02.1985, s:8

⁴³ "Japon Sermayesi Türkiye'ye Gelecek", Milliyet Gazetesi, 21.05.1985, s:8.

⁴⁴ Hikmet Özdemir, age., s. 204.

⁴⁵ Engin Güner, "Ekonomimiz Güçlü Değilse Dış Politikada

Hiçbir Şey Yapamazsınız", Editör: Erkan Ertosun, age, s.69.

⁴⁶ Pınar Özden Cankara-Yunus Emre Aysel, "Türkiye'de Siyasal Liberalizmin Nirengi Noktası: Turgut Özal Ve Recep Tayyip Erdoğan'ın Hükümet Etme Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı Analizi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt: 8 Sayı: 41, Aralık 2015, S.531.

⁴⁷ Ali Balcı, "Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar", Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, s.186-188.

⁴⁸ Ekmelettin İhsanoğlu, agm, s.56

diğer taraftan da Türkiye'deki girişimci sınıfı, dışarıya açmaya çalışıyordu. Turgut Özal başbakan olduğunda Türk iş insanları, yarı kapalı bir ortamda ve devletin yapılan ekonomik faaliyetlerde müdahaleci olduğu bir ekonomik modelde iş yapıyorlardı. Türk iş insanları, yurt dışı ile iş yapmaya alışık olmadıkları gibi uluslararası rekabet şartlarına da uygun iş yapamıyorlardı. Bu şartlarda Turgut Özal, dış politikayı bir "ticaret misyonu" olarak görmüştür.⁴⁹

Turgut Özal, yaptığı yurt dışı gezilerini, ticaret misyonu mantığına da uygun olarak Türk iş insanlarının dünya ile ticaret yapmaları için önemli bir fırsat olarak görmüştür. Türkiye, Turgut Özal'la birlikte, resmi yurt dışı seyahatlerine kalabalık bir iş insanı topluluğunun da dâhil edilmesi uygulaması ile tanışmıştır. Türkiye'nin en zengin iş insanlarının, dünya ülkeleri ile ticaret yapmalarında Turgut Özal'ın etkisinin büyük olduğunu ifade edebiliriz. Bu geziler sayesinde mesela Çin gezisi sırasında bir Türk iş insanı, çimento fabrikası kurma ihalesi karşılığında, Çin'den ham petrol almış, getirdiği ham petrolü İran'a vermiş, petrol karşılığında satın aldığı Renault 5 model arabaların Türkiye'ye ithal edilmesine aracılık etmiştir.⁵⁰

Bu ve buna benzer ticari faaliyetlerin yabancı sermayeyi Türkiye'ye çekmek, ticareti geliştirmek ve ihracatı artırmak gibi fırsatları beraberinde getireceğini bilen Turgut Özal'ın Başbakan olduktan sonra Orta Doğu ve İslam devletleri ile birlikte birçok ülkeye yapmış olduğu ziyaretlerin temel hedefi, Orta Doğu, İslam devletleri ve diğer devletlerle ticareti artırmak, ihracatı geliştirmek ve yabancı sermaye sahiplerini Türkiye'ye getirmek olmuştur. Bu amaçla düzenlenen gezi programlarında uçağın önemli bir bölümü iş insanları ile doluyordu. Bir muhabir Turgut Özal'a o zamana kadar uygulanmayan bu yapılanmanın mantığını sorduğunda Özal, şu şekilde cevap vermiştir: "Eğer Avrupalılaşmak istiyorsak, Avrupalılar gibi hareket etmek zorundayız. Bugün İngiltere Başbakanı başını örtüp Suudi Arabistan Kralının önüne giderek, İngiliz iş insanlarının dertlerini çözmek için girişimde bulunmaktadır. Çünkü İngiliz iş insanlarının dertlerini çözdüğü zaman İngiltere'ye döviz gelecektir. İngiltere daha zengin olacaktır."⁵¹ Turgut Özal'ın teşvik ve yönlendirmesiyle yurt dışında ihracata başlayan, o dönemin önemli iş insanlarından Şarık Tara yurt dışı ihracatın önemini "Köyde yumurta satılmaz, şehre inmek lazım"⁵² sözüyle açıklıyordu.

Özal, ihracat ve ticareti geliştirmek için ekonomik istikrarın sağlanmasını öncelikli bir mesele olarak ele almıştır. Turgut Özal ekonomik istikrarı sağlama ve Türkiye'nin ticaret hacmini artırma kararını Anavatan

Partisi'nin programına da işletmiştir. Özal'ın ekonomi anlayışının parti programına yansımaları ve belirlenen hedeflere ulaşmak için yapılması gereken genel prensipler şöyledir;

"Tasarrufların teşviği; tasarrufların ve kaynakların verimli ve süratli bir şekilde kullanımıyla, yatırım ve üretim artışının, istihdam imkânlarının geliştirilmesi,

Dış ödemeler dengesinin istikrarlı ve sürekli çözüme kavuşturulması, ihracatın artırılarak, millî gelir içindeki payının yükseltilmesi; dış müteahhitlik, taşımacılık,

Enflasyonun çok düşük seviyelerde tutulması, fiyat istikrarının sağlanması,

İktisadi, mali, para ve kredi politikalarında karar bütünlüğünün sağlanması ve uygulamasının ahenk içinde yürütülmesi olarak belirtilmiştir".⁵³

Anavatan Partisi'nin yukarıdaki ekonomik öngörülerini içeren programı, 1981-1988 yılları arasında Özal hükümetleri tarafından uygulanmıştır ve bu ekonomik reformlar sayesinde Türkiye'deki özel sektör, %5,2 büyüme oranı ile dünyadaki en rekabetçi kırk ülke içerisinde girmiştir. Yine bu reformlar sayesinde 1984 yılında Türkiye, dünya ticaretinin gerilediği, pazarın iyice daraldığı bir aşamada ihracat artış oranında dünya birincisi olmuştur. Bu kapsamda 1983 yılında 5,4 milyar dolar olan ihracat rakamı, 1984 yılında 7,1 milyar dolara, 1988 yılında ise 11,7 milyar dolara yükselmiştir.⁵⁴ 5 yıl gibi bir sürede ihracat rakamlarındaki bu büyük artış ve beraberinde gelen dünya birinciliği bu dönemde uygulanan ekonomik politikaların etkisini göstermesi açısından ilgi çekicidir.

Turgut Özal, ihracat rakamlarının yükseltilmesini Türk firmalarını dış ticarete açılma konusunda cesaretlendirerek gerçekleştirmiştir. Bunu yapmaktaki amacı dış ticaret açığını kapatmak olmuştur. Bu sayede Türk ekonomisi Turgut Özal döneminden sonra rekabete açık hale gelmiştir.⁵⁵ Dış ticaretteki ve ihracattaki bu olumlu gelişmeler, Türkiye'nin ekonomik olarak gelişmesine ortam hazırlamıştır. Dış ticaret dengesini sağlamaya yönelik ihracat artışı, özellikle 1988 yılında istenen seviyelere doğru ivme kazanmıştır. Tablo 2'de ihracatın ithalatı karşılama oranı verilmiştir.

YILLAR	İHRACAT / İTHALAT
1980	36,8
1985	70,2
1987	72,0
1988	81,1

⁴⁹ Editör: Erkan Ertoşun, age, s:42.

⁵⁰ Orhan Uğuroğlu, "Dünya Pazarı ve Biz Türkler", <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/dunya-pazarı-ve-biz-turkler-43587yy.htm>, (E.T. 17.04.2018)

⁵¹ M. Zeki Duman, "Türkiye'de Liberal-Muhafazakâr Siyaset", Kadim Yayınları, Ankara 2010, s.318

⁵² Nevzat Saygılıoğlu, "İhracat Yolunda, İhracatçı Kolunda", <https://www.dunya.com/kose-yazisi/ihracat-yolunda-ihracatci->

kolunda-turkeximbank/417514, (E.T. 17.04.2018)

⁵³ Anavatan Partisi, "Anavatan Partisi Programı", Ankara 1983, s.26.

⁵⁴ M. Zeki Duman, "Turgut Özal'ın Politikalarında Ekonomik Rasyonalizm", Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyoloji Dergisi, 2011, Sayı:23, 24, s.119.

⁵⁵ David Barchard, "Turgut Özal dış politikayı bir ticaret misyonu olarak ele aldı", Editör: Erkan Ertoşun, age, S.40.

YILLAR	İHRACAT / İTHALAT
1989	73,6
1990	58,1
1994	77,8

Tablo 1: İhracatın İthalatı Karşılama Oranları

Üstteki verilere göre, 1980'li yıllardaki ihracatı teşvik politikalarının sonucu, ihracatın ithalatı karşılama oranı, 1988 yılına kadar sürekli artmış, daha sonra tekrar bir gerileme süreci yaşamıştır. İhracatın ithalatı karşılama düzeyindeki gelişme hangi alanlardaki gelişmelerle sağlanmıştır. Tablo 3'te sektörlerin ilerleme yüzdeleri paylaşılmıştır.

	TARIM (%)	SANAYİ (%)	HİZMETLER (%)	KBGSYİH (\$)
1981	22,2	21,6	56,2	1598
1984	19,7	22,4	57,9	1238
1987	17,9	25,0	57,1	1658
1990	17,1	26,4	56,5	2682

Tablo 2: Sektörlerin GSYİH' daki nispi payları ve KBG.

Tablo 2'de görüldüğü gibi Özal'ın hükümet olduğu dönemlerde sanayi gelişmiş, ters orantılı bir şekilde tarım sektörünün gelirdeki payı azalmış, hizmetlerin payı ise değişmemiştir. Kişi başı gerçekleşen gelir miktarlarında ise sürekli artış olmuştur. GSYİH özellikle 1990 yılında çok yüksek düzeyleri yakalayabilmiştir. İhracatın bu derece artmasında önemli bir rol oynadığı düşünülen, iş insanları yurt dışı gezilerinin kapsamını ve yararını şimdi açıklayabiliriz.

2.5. İş İnsanlarıyla Yapılan Yurt Dışı Gezilerinin, Türkiye İhracatını Artırmaya Yönelik Etkisi

Turgut Özal'ın dış politika uygulamalarında, kendisinden öncekilerden çok farklı yönleri vardı. Öncelikle onun dış politikası, sadece resmi kalıplar içinde değildi. Uçak dolusu iş insanını resmi temaslar için yurtdışına götürmesi, Türkiye'ye ve Türk ekonomisine çok büyük katkılar sağlamıştır.⁵⁶ Bu sayede iş insanları hem yurtdışında kendi çalışma alanlarıyla ilgili işlerin nasıl yapıldığını görmüşler, hem de yurtdışı tecrübeleriyle ufukları açılmıştır. Kendilerine güvenleri artan iş insanları sınıfı, Türkiye'yi yabancı ülkelere rekabet edebilir hale getirebilmişlerdir.

Turgut Özal'dan önce görev yapan Cumhurbaşkanlarının kaç ülkeye, kaç ziyaret

gerçekleştirdiğini ortaya koyduğumuzda, bu gerçek daha da anlaşılabilir. Bu anlamda, Cemal Gürsel ve İsmet İnönü birer ülkeye gezi yaparlarken, Korutürk; 4 ülkeye 5 gezi, Bayar; 13 ülkeye 17 gezi, Sunay; 15 ülkeye 17 gezi, Evren; 23 ülkeye 32 gezi yapmışlardır. Özal ise 29 ülkeye 40 gezi gerçekleştirmiştir.⁵⁷ Turgut Özal, başbakan olarak görevde olduğu sadece 1985 yılında, 12 defa yurt dışına çıkmış, bu gezilerde toplam 78 gün yurt dışında kalmıştır.⁵⁸ Turgut Özal'dan önceki geziler tamamen resmi içerikli iken, Özal dönemi gezileri hem resmi, hem de ticari olması yönüyle diğer gezilerden farklıdır.

Bu gezilerden birisi olan Yunanistan ziyareti, uluslararası kamuoyunda ABD Başkanı Nixon'un Çin'i ziyareti ve Mısır Devlet Başkanı Sedat'ın İsrail gezisi kadar dikkat çekici bulunmuştur. Haziran 1988'de Özal'ın, 1952'den sonra ilk olan Atina ziyareti, Türkiye ile Yunanistan arasında bugün oluşmuş olan kısmen iyi ilişkilerin temelini oluşturmuştur. Özal'ın hükümeti kurduktan hemen sonra komşu ülkeler Irak ve İran'a yaptığı ziyaretleri, PKK ve su sorunu sebebiyle ilişkilerin sorunlu sürdüğü Suriye'yi ziyareti dikkat çekici olmuştur. Moskova'ya 1985'te Başbakan, 1991'de Cumhurbaşkanı statüsünde ziyareti ve Rusya'yla doğalgaz antlaşması yapması, farklı Arap ülkelerine ile Uzak Doğu ülkelerine yaptığı ziyaretler; Avrupa ve ABD'ye yaptığı ziyaretler, denge politikası sağlama ve Türkiye'nin dış pazar olanaklarını geliştirerek yatırım olasılıklarını ve ticari işbirliklerini geliştirmeye yönelik gayretler olmuştur.⁵⁹ Bu ziyaretlerde iş insanlarının da olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu ziyaretler bahsi geçen ülkelerle ekonomik ilişkileri iyileştirme, beraberinde politik ilişkileri de iyileştirmeye yöneliktir.

Turgut Özal, iş insanlarıyla yapılan yurt dışı gezilerini başlattığında bu durum garipsenmiştir. İş insanları yurt dışı gezilerinin anlamını ve faydasını tam olarak kavrayamadıklarından, bu hareketliliklere katılma konusunda başlangıçta tereddüt yaşamışlardır. O ısrarla "herkes çantasını yanına alsın ticaret ve ihracata başlasın" demiştir. İş insanlarının "paramız yok serzenişine", Özal, "villalarımızı ve evlerinizi satacağız, sermaye yapacağız" diyerek karşılık vermiştir. Bu geziler formalite geziler de olmamıştır. Bu gezilerden pek çok ihale kazanılmıştır. Üzeyir Garip gibi iş insanları o dönemde yurt dışı ile bağlantı kurmuşlardır. Gezilerle ilgili olumlu sonuçlar alınmaya başladıktan sonradır ki; "devletin uçağıyla sen iş insanlarını nasıl gezdirirsin" düşüncesinden, "bu geziler yapılmalı, çünkü ihracatımızı artırıyor" düşüncesinin yaygınlaştığı zamanlara geçilmiştir. Ülkemizdeki iş insanlarına, yurt dışındaki devletlerin kapısını da Özal açmıştır. Özal, fuarlara olan ilgiyi ve Türkiye katkısını da artıran kişidir. Almanya'da her yıl düzenlenen Home Tex (ev tekstili) fuarını, Özal gelene kadar kimse bilmezdi. Özal'dan sonra bu fuarın yüzde 60'ını Türkiye

⁵⁶ Ali Bozer, "Özal Dış İlişkiler de İnsani Boyuta Birinci Derecede Önem Veren Kişiydi", Editör: Erkan Ertoşun, age, s.13.

⁵⁷ Mehmet Canıatlı, "864 Rakımlı Tepenin Seyir Defteri", <http://www.haber7.com/siyaset/haber/184441-864-rakimli-tepenin-seyir-defteri>, (E.T. 18.03.2018)

⁵⁸ "Rekortmen Özal", Milliyet Gazetesi, 25.12.1985, s:8.

⁵⁹ Muhittin Demiray, "Özal Dönemi Türk Dış Politikasının Temel Anlayışları", <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354899> 18.03.2018.

doldurmaya başlamıştır. Bu fuarlara katılmak günümüzde gelenekselleşmişse bunda Özal'ın katkısı büyüktür.⁶⁰

Turgut Özal, ziyaretleri ve ekonomik ilişkilerinde elinde bulunan insan gücünü çok iyi bir şekilde değerlendirmek istiyordu. Bu doğrultuda Turgut Özal döneminde Müsteşarlık ve Ekonomik İşler Yardımcılığı da yapmış olan Tanşuğ Bleda, Maskeli Balo isimli kitabında şunları anlatır; *"bir gün Turgut Özal'ın kendisini çağırdığını ve ona, Türkiye'nin ihracatını artırması için yeni pazarlara girmesi şart. Bana Afrika bakır bir pazar gibi geliyor, ihracatımızı ve iş insanlarımızı bu pazara yöneltmeden evvel bir heyet kurup, Batı Afrika ülkelerine gitmeni ve durumu yerinde değerlendirmeni istiyorum, bir başka heyeti de Doğu Afrika'ya göndereceğim. Döndüğümüzde izlenimlerinize göre, gereğini yaparız."*⁶¹ Tanşuğ Bleda'nın başkanlığındaki heyet önce Senegal'in başkenti Dakar'a geçmiştir. Dakar ziyareti sırasında, kendisiyle görüşmeye gelen bir iş insanı, kendisinin aracılığı ile istedikleri Türk malını burada satabileceğini ifade etmiştir. Ardından Gambiya'ya geçen ekip, burada ülkenin Cumhurbaşkanı Sir Jawara'ya ziyaret gerçekleştirmişlerdir. Senegal nehrinde yapılan tekne turu esnasında Senegal Cumhurbaşkanı, Türk heyetine; *"durumu gördünüz, nehirde ulaşım bizim için büyük sorun, yolcu ve mal ulaşımını isteyen Türk firmalarına bırakmaya hazırız"* demiştir. Bu gittikleri ikinci ülkeydi ve bu ülkelerin Türkiye'nin ihracat potansiyelini artırmada, ne kadar büyük etki yapacağını bizzat görme şansı elde etmişlerdi. İlk somut proje teklifini, burada karides ticareti yapan bir firmanın yetkilisinden almışlardır. Arzu eden Türk firmasıyla uzlaşılan esaslar doğrultusunda anlaşma yapabileceklerini de ifade etmişlerdir. Sonrasında gittikleri askeri birlikte bozuk telsizler ve teçhizat noktasındaki eksikleri, Türkiye'ye döndüklerinde Cumhurbaşkanı ve Başbakan'a aktarmışlardır. Bu arızaların giderilmesi noktasında Türkiye'den gerekli teknik ve makine desteğinin Gambiya'ya gitmiş olması, bu ülke Cumhurbaşkanı'nın, Cumhurbaşkanlığı düzeyinde Türkiye'ye ilk ziyareti gerçekleştirmesine ve sonrasında Birleşmiş Milletler'de yapılan oylamada Türkiye lehine oy vermelerine kadar gidecek dostluk ilişkisine dönüşmüştür. Tanşuğ Bleda başkanlığındaki heyet; Senegal, Kamerun, Gambiya, Nijerya, Gabon'u kapsayan bu geziden şu gözlemi aktarmışlardır: Gabon'a aracısız olarak satılan Türk ihracat ürünleri, Batılı firmaların aracılığı ile yapılan ticaretten yarı yarıya daha ucuzdu. Bu geziden dönüşte Turgut Özal, gece olmasına rağmen Tanşuğ Bleda'yı aramış ve durumun umut vadeditip vadedemediğini sormuştur. Tanşuğ Bleda bir başbakanın bu işi bu kadar yakından takip etmesi

karşısında büyük heyecan duymuş, geziyi raporlaştırarak, Turgut Özal'a sunmasının yanında, Ankara ve İstanbul Ticaret Odalarında ihracat konularını kapsayan konferanslar vermiştir.⁶²

Turgut Özal'ın başbakanlığı zamanında, kendisi ve büyükelçiler, tüccar gibi çalışmışlardır. 20 Aralık 1986 tarihinde Yemen'in başkenti San-a'da Türk müteahhitlik firması tarafından inşa edilen Marib Barajı'nın açılışını bizzat yaparak bunu göstermiştir.⁶³ Bu dönemde Ankara'dan elçiliklere talimat gitmiş ve büyükelçiler sebze, meyve haline giderek, Türkiye'den giden ürünlerin kontrolünü yapmışlardır. Bir süre büyükelçilik yapan Kaya Güngör Toperi; *"hale gelen malları kontrol ettiklerini, kötü mal görürlerse hemen telefon ve telekslerle Mersin'i aradıklarını, hatta bir keresinde dönemin İhracatçılar Birliği Genel Sekreteri ile görüştüğünü"*, aktarmıştır.⁶⁴

Özal'ın şeklini verdiği ve yeni benimsenen diplomasinin en önemli özelliklerinden birisi, sivil toplum kuruluşlarının ve iş âleminin dış politikaya eklenmesi ve dış politikanın önemli unsurlarından birisi haline getirilmesidir. Dış ilişkilerde ekonomiye büyük ağırlık veren Özal, dış ülkelere yaptığı gezilerinde Türk iş insanlarını da beraberinde götürmeyi bir alışkanlık haline getirmiştir. Örneğin 17 Mart 1985 tarihinde Suudi Arabistan'a yapılan geziye 39 iş insanı katılmıştır.⁶⁵ Aynı şekilde Özal'ın Türk Cumhuriyetlerine yaptığı son ziyaretinde 220 iş insanının gezide bulunması, Özal'ın dış politikada ekonomik iş birliğini ne derece etkin bir şekilde kullandığını göstermektedir. Özal, iş insanlarını yurt dışı gezilere ekleyerek, hem yatırım fırsatlarını iş insanlarıyla beraber değerlendirmeyi amaçlamış, hem de Türkiye'nin tanıtımında iş insanlarından yararlanmak istemiştir.⁶⁶ Anavatan Partisi'nde bir dönem Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı olarak da görev yapan Muzaffer Arıcı, 1986 yılında yapılan ABD gezisine katılmıştır. Bu gezide iş insanlarının da olduğunu, ABD'de toplam 10 gün kaldığını belirten Arıcı; New York, Chicago ve Washington'da ABD'li iş insanlarıyla, Türk iş insanlarının toplantılar yaptığını belirtmiştir. Muzaffer Arıcı, o zamanlar gazetecilik yapan İsmail Cem'in de o geziye katılan isimler arasında olduğunu belirtmektedir. Muzaffer Arıcı, bu geziye Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, Oltan Sungurlu, Işıl Saygın, Emin Nurcan Bayar, iş insanı Erdoğan Demiroren'in de katıldığını belirtmiştir.⁶⁷

Türk-İspanyol İş Konseyi Eş Başkanı ve Türkiye'nin bir dönem en büyük cep telefonu satıcısı Genpa'nın patronu Zeynel Abidin Erdem, Özal ruhunu şöyle anlatır: *"Kazakistan'da iki ülkenin iş insanları oturmuş iş*

⁶⁰ Ali Acar, Denizli 1956, Görüşme Tarihi: 18.07.2018.

⁶¹ Tanşuğ Bleda, age, s. 184.

⁶² Tanşuğ Bleda, age, s. 191.

⁶³ "Özal, Marib Barajı'nı Açıyor", Milliyet Gazetesi, 20.12.1986, s:13

⁶⁴ Kaya Güngör Toperi, "Türkiye denilince dışarıda ilk akla gelen şey Özal'dır", Editör: Erkan Ertoşun, age..s.131.

⁶⁵ "Özal, İyi Haberlerle Döneceğim", Cumhuriyet Gazetesi,

17.03.1985, s:8.

⁶⁶ Lale Dünder, "Özal Dönemi Türk Dış Politikasında Turgut Özal'ın Kişisel Özelliklerinin Rolü", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S. 58, Bahar 2016, s. 17.

⁶⁷ Muzaffer Arıcı, Denizli-1943, Görüşme Tarihi: 29 Temmuz 2018.

konusuyorduk. Özal da, Nazarbayev ile birlikte toplantıya başkanlık yapıyordu. Bir ara Kazakistan'da tekstil fabrikası kurmuş bir Türk iş insanı kalktı, 'Efendim, ben derdimi anlatamıyorum' dedi. Yatırım yapmış, ara malı ithal ediyor, vergi almıyor. Üretim yapıyor, vergi almıyor. İhracat yapıyor, vergi almıyor bunun değişmesi gerekiyor."⁶⁸ İş insanının bu serzenişinden sonra Özal, Nazarbayev'le 20 dakika görüşmüştür. 20'nci dakikada Nazarbayev, "Evet, biz yanlış yapmışız. Yarın sabah, kanun hükmünde kararname ile çifte vergi alınmasını durduracağım" açıklamasını yapmıştır.⁶⁹ Turgut Özal, görüldüğü üzere, iş insanlarına sadece büyükelçilerin yardımcı olmasını değil, bizzat kendisi de yardımcı olarak Türkiye'nin ihracatına katkı sunmaya çalışmıştır.

Turgut Özal'ın başlattığı macera ve keşif ruhu sayesinde, birçok müteşebbis, Uzak Doğu ülkelerine, Güney Asya ülkelerine Afrika ülkelerine mal satmak, mal üretmek, mal almak vs. için gidip gelmeye başlamıştır.⁷⁰ Türk insanının, Cumhuriyet'le tebaa, Demokrat Parti'yle vatandaş, Turgut Özal ile dünya vatandaşı olduğunu iddia eden Oltan Sungurlu, bunun Turgut Özal'ın iş insanlarını uçağına alıp, yurtdışı seyahatlerine götürmesi sayesinde gerçekleştirdiğini ifade etmiştir.⁷¹

Turgut Özal "Eli bond çantalı genç müteşebbislerin yurt dışına ticaret yapmak için çıktıklarını" duymaktan keyif alarak Türkiye'de ilk defa müteşebbisleri uçaklara doldurmuş, THY uçağıyla hepsini yurt dışına götürmüştür. İthal ikamesi modelini kaldırıp, serbest ekonomik modeli Türkiye'ye getiren kişi de Turgut Özal'dır. Bunun örneği olarak, bir dönem Edirne'nin, muzun en çok satıldığı şehir olmasını örnek gösterebiliriz. Muz ithalatının serbest bırakıldığı bu dönemde, pek çok Yunanistan vatandaşının muz almak için Edirne'ye gelmiş olması, Edirne'nin muz satışları bakımından birinci şehir olmasını sağladığı ifade edilebilir.⁷²

Turgut Özal, Bilgi İşlem Merkezi kurulmasına öncülük yaparak gerek ithalat gerek ihracat anlamında hangi ülke ile kimlerin ilişkileri olduğunun tespit edilmesini de sağlamıştır. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu kurularak bu kurullarda Türkiye ile temasta bulunan ülke arasında İş Konseyi oluşturulmuş ve yılda birkaç kez Türkiye'de ve bir kez de karşı ülkede İş Konseyi'nin toplanması sağlanmıştır. Bu konseylere devlet adamları, siyasetçiler ve iş insanları katılmıştır. Özal, bu modeli çok beğendiği için, iş insanlarını burada görev alması yönünde teşvik etmiştir. Bu çalışmaların daha organize yapılabilmesi için oda ve birlikler oluşturulmuştur.

TÜSİAD, MÜSİAD ve Türk-iş ve benzeri kurumların hepsini bu bünyede toplayarak, ekonominin dışarıya açılması noktasında büyük bir faaliyet gerçekleştirmiştir. Özal, Başbakan olarak bu hareketin başını çekmiş, dış ülkelerle dostluk kapısından iş insanlarını geçirip, ekonominin eşit şartlarda, "kazan kazan" gibi ticari menfaat ilişkilerinin kurulmasını önemsemıştır.⁷³

Başbakan Özal, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsız olan Türk Cumhuriyetlerine de heyet göndermiştir. Bu heyetin başında Tanış Bleda vardır ve heyetten Türk Cumhuriyetlerindeki genel havayı koklamaları, ticari ve kültürel iş birliği kurmaları istenmiştir. İlk ziyaret Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'a olmuştur. Aşkabat'ta Astragan üretim tesisine gittiklerinde, Bleda, tesisdeki yetkililere şöyle bir teklifte bulunmuştur: "Bu malzemeden kürk üretimini Türkiye'deki firmalara yaptırılm, Türk firması bu astraganlar karşılığında borcunu ödemek için, bu kürklerin yarısını size versin, geri kalanını da satıp, masrafını çıkarsın." Bu teklif kabul görmüş, birkaç firmayla bu doğrultuda anlaşma yapılmıştır. Aynı gezide Azerbaycan ve Rusya'ya da gidilmiş, buralarda da görüşmeler sağlanmıştır.

Tanış Bleda ve ekibi Turgut Özal'ın görevlendirmesiyle, Polonya ve Macaristan'a da gezi gerçekleştirmişlerdir. Bu ülkelerde yapılan toplantılarda, Türkiye'nin pazar ekonomisine geçerek ekonomisini düzelttiği vurgulanmış, bu konuda onlara tavsiyelerde bulunulmuştur. Hatta ekonomi ve bankalar konusunda Türkiye'nin tecrübelerinden istifade edebilecekleri ifade edilmiş, uzmanların bu ülkelerden gelecek kişilere eğitim verebilecekleri anlatılmıştır. Bu ziyaret ve görüşmelerden sonra iki ülkeden gelen uzmanlar Türkiye ekonomisini incelemişler ve ekonomilerini düzeltermişlerdir.

Turgut Özal yurt dışı gezilerinde Türk firmalarının alacakları konusunda da girişimlerde bulunmuştur. Özal, Irak'ın Kuveyt'i işgali üzerine durum değerlendirmesi için gittiği Suudi Arabistan'da Nurettin Koçak firması başta olmak üzere, Suudi Arabistan'da yaptıkları müteahhitlik hizmetleri karşılığında 300 milyon dolar alacağı olan Türk firmalarının durumunu Kral Fahd'a aktarmıştır. Kral Fahd da yetkililere 300 milyon doların hemen hazırlanmasını emretmiştir.⁷⁴ Aynı şekilde Mayıs 1988 tarihinde Libya'ya yaptığı gezide Libya Genel Halk Komitesi Sekreteri Ömer el Muntasar'a Türk müteahhitlerinin alacakları ve bankaların teminat mektupları gibi sorunları dile getirmiştir.⁷⁵

Turgut Özal zamanında, her türlü durumun fırsata dönüştürüldüğünü de görüyoruz. Bu anlamda Turgut

⁶⁸ Mehmet Ali Birand, Soner Yalçın, "The Özal Bir Dava'nın Öyküsü", Doğan Kitapçılık, İstanbul 2001, s.323.

⁶⁹ Funda Özkan, "İşadamlarının İspanyada Ne İsi Var", <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/funda-ozkan/isadamlarinin-ismpanyada-ne-isi-var-596856/>, (E.T.01.05.2018)

⁷⁰ Ekmelettin İhsanoğlu, agm, s.58.

⁷¹ İpek Özbey, "Oltan Sungurlu, Türkiye'ye dine imana karışmayan yeni bir sosyal demokrat parti lazım" <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/oltan-sungurlu->

turkiyeye-dine-imana-karışmayan-yeni-bir-sosyal-demokrat-parti-lazim-40093471, (E.T. 09.10.2018)

⁷² Hasan Celal Güzel, "Dışişleri Mensuplarını, Büyükelçileri Ekonomik İşlerdeki Başarılarıyla Değerlendirirdi", Editör: Erkan Ertosun, age, s.116.

⁷³ Ali Coşkun, "Turgut Özal'ın dış politikasını anlamak." Editör: Erkan Ertosun, age, s.24.

⁷⁴ Tanış Bleda, age, s. 196- 210.

⁷⁵ "Özal'ın Maratonu", Milliyet Gazetesi, 29.05.1988, s:13.

Özal, Almanya'daki Türk işçilerinin yapı tasarrufu kesintilerinin Türkiye'deki Toplu Konut Fonu'na aktarılması ve böylece Türkiye'ye ayda 3 milyarlık döviz girişi sağlamak için, Devlet Bakanı Mesut Yılmaz ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Mustafa Kalemlî'nin Almanya'ya gitmelerini planlamıştı.⁷⁶ Ayrıca Rusya'nın, Doğu Almanya'dan çıkmayı kabul etmesi karşılığında, Almanya'nın Rusya'nın değişik yerlerine 36 bin konut yapma şartını, taşeron firmalar eliyle, Türk firmaları değerlendirmişti. Tanşuğ Bleda, yanında iş insanları olduğu halde, Bonn ve Frankfurt'a gönderilmiş, orda birçok Türk firmasının ya bizzat, ya da taşeron olarak iş almasına katkı sağlanmıştı.⁷⁷ Bu ve benzeri projeler sayesinde Rusya'yla 1985'te 410 milyon dolar olan ticaret hacmi, 1989'da 1,5 milyar doları bulmuştur.

Turgut Özal, Kazakistan'daki petrol, Türkmenistan'daki doğalgazın Türkiye üzerinden pazarlanması düşüncesini de Türk iş insanları aracılığı ile uygulamaya koymak istemişti. Özal, Orta Asya Türk Cumhurbaşkanları ile arasını hep iyi tutmuştur. Bu sayede Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin Cumhurbaşkanları da Türkiye'ye son derece sıcak bakan insanlar olmuşlardır. Özal, bu ülkelere her ziyaretinde yaklaşık 100 iş insanı ile gitmiştir. Türk inşaat şirketleri bu sayede, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde birçok inşaat ihalesi almışlar, yatırımlar yapmışlar, fabrikalar kurmuşlardır.⁷⁸ Bu durum, hem Türkiye'nin ihracat gelirlerinin artmasında, hem de inşaat sektörünün Türkiye'de gelişmesine olumlu katkı sağlamıştır.

Özal'ın Türkiye'nin rekabet gücünü yükseltme ve ekonomik sorunlarının çözülmesinde, iş insanlarıyla komşu ülkelere yaptığı gezilerin de çok önemli bir katkısı olmuştur. Özal, komşu devletlerle, dost-kardeş olarak ilişkilerin düzeltilmesi gerektiğini belirtti. Böylelikle komşu ülkelerle sınır ticaretini başlatmıştır. Bu durum, o günlerde ekonomik sıkıntı yaşanan sınır illerimiz için büyük bir ekonomik canlılık getirmiştir. ANAP'ta milletvekilliği ve bakanlık yapmış olan Ali Coşkun, daha önce sınır ticaretinin olmadığı Yunanistan'a komşu olan Uzunköprü'ye gittiğinde Yunanlı sınır köyleri ile Türk köyleri arasında ticaret yapıldığını bizzat görmüş, bakkaldan, kasaptan alışveriş yapıldığına şahit olmuştu. Hatta Türk bakkalın birisinde veresiye defterinin olduğunu, "Hristikas Efendi almış, bir dahaki geldiğinde ödüyor" gibi notlar tutulduğunu ve oralarda sınır pazarları kurulduğunu aktarmıştır.⁷⁹

Döneminde sınır ticareti de gelişmiş olan Özal'ın, ekonominin öncelikli mesele olarak görüldüğü dış politika yaklaşımının, gelenekselleşmiş dış politika savunucuları tarafından eleştirildiği görülmektedir. Özal dış politikayı bir "ticaret misyonu" olarak da kullanmıştır. Bu doğrultuda iş insanlarını dış ülkelere yaptığı gezilere

yanında götürerek iş bağlantısı yapmalarını sağlamaya çalışması, bazı dış işleri muhitlerince tenkit edilen bir durum olmuştur. Bu kapsamda AET'den sorumlu Devlet Bakanlığı (1986-1989), Başbakan Yardımcılığı (Mart 1989-Şubat 1990) ve Dışişleri Bakanlığı (Şubat 1990-Ekim 1990) görevlerini yürütmüş olan Ali Bozer, pek çok dış işleri diplomatının iş insanları ile yakın ilişkide olmayı olumsuz gördüklerini ve bunu etik açıdan da yanlış değerlendirebilecekleri düşüncesi taşıdığını ifade etmektedir.⁸⁰ Rüşvet ve hayali ihracat gibi olumsuz olayların yaşandığı bu dönemde bazı Dışişleri mensuplarının bu ve benzeri kaygılar taşımaları normal olarak değerlendirilebilir.

Bir diğer eleştirinin sahibi olan Baskın Oran, "Özal'ın dış politikada ekonomik ilişkilere önem veriyor olmasını, Türk dış politikasını yıpratın nedenler arasında" saymaktadır. Oran'a göre, "Özal'ın, bir ülkeyle ticaret ilişkisi kurulursa, o ülkeyle dış politika sorunları çözülür felsefesi, Yunanistan ve Ortadoğu gibi örneklerde yürümemiştir. Oran'a göre bunun sebeplerinden birisi, Özal'ın ekonomiyi dışa açarken hiçbir önlem almayıp, Türk ekonomisini dışarıya bağımlı kılmasıdır".⁸¹ Yunanistan ve Ortadoğu ülkeleriyle bu dönemde ekonomik ilişkiler iyi tutulmaya çalışılmıştır. Ancak bahsi geçen ülkelerle değişik sorunlar bu dönemde de yaşanmaya devam etmiştir. Ayrıca ülkelerin stratejik durumlarda ekonomik yararı düşünmeden hareket ettiği de bilinen bir gerçektir. Örneğin Türkiye, Kıbrıs ile ilişkilerinde ekonomik yarar gözetmemektedir.

Turgut Özal ve onun başkanlığındaki hükümet üyelerinin, bu kadar çok yurt dışında bulunması, basın tarafından da "uçan hükümet" gibi başlıklarla eleştirilmiştir. Geziler için 600 günlük ANAP hükümeti döneminde devlet bütçesinden 125 bin dolar tutarında yolluk ödemesi yapıldığı belirtilmiştir.⁸² Bu geziler sırasında bürokratik işlerin gecikmesi de yaşanan durumlardan birisi Mart 1983'te Turgut Özal'ın Suudi Arabistan gezisinde olduğu sırada yaşanmıştı. Aynı zaman diliminde Başbakanlık Müsteşarı Hasan Celal Güzel'in de Suudi Arabistan'da olması, Suudi Arabistan dönüşünde Turgut Özal'ın hemen ABD'ye gidecek olması, medyada, "Suudi Arabistan gezisi, evrakın yığılmasına neden oldu" şeklinde haberler yapılmasına sebep olmuştu.⁸³

TBMM'de de yurt dışı gezileri zaman zaman gündeme geliyordu. Bu yönde milletvekillerinden bazılarının cevaplanmak üzere Turgut Özal'a soru önergesi verdikleri de oluyordu. MDP Aydın Milletvekili Ertuğrul Gökğün, Özal'a; "bu dış gezilerde milletin ve devletin maddi ve manevi olarak ne kazandığını sorarak, Özal'ın Japonya ve Çin seyahatlerinde, bazı devlet yöneticileri

⁷⁶ "Özal'ın Döviz Çekme Projesi", Milliyet Gazetesi, 08.12.1984, s:4.

⁷⁷ Tanşuğ Bleda, age, s. 214.

⁷⁸ Kaya Güngör Toperi, "Türkiye denilince dışarıda ilk akla gelen şey Özal'dır". age..s.140.

⁷⁹ Ali Coşkun, agm, s.24.

⁸⁰ Ercüment Yavuzalp, age, s.267.

⁸¹ Baskın Oran, "Türk Dış Politikası", C.II, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, 8. Baskı, s. 28.

⁸² "Uçan Hükümet", Milliyet Gazetesi, 24.08.1985, s.6.

⁸³ "Müsteşar gitti, bürokrasi durdu", Milliyet Gazetesi, 20.03.1985, s.9.

ile ticaret adamlarının milli geleneklere, terbiye, örf ve adetlere aykırı davrandıklarını öğrendiğini" ifade etmiştir.⁸⁴

Turgut Özal'ın yurt dışı gezilerine bu kadar önem vermesinin, Türkiye'nin dünyaya açılmasını hızlandırmak ve Türk iş insanlarına dış pazarların kapılarını açmak gibi amaçlarının olduğu kadar, Türkiye'nin yoğun ve karmaşık sorunlarından bir nevi "kaçış" olduğunu belirtenler de vardır.⁸⁵ Turgut Özal'ın başbakanlığı döneminde başlattığı bu gezileri olumlu görenler olduğu gibi, bu gezilerin faydasız olduğunu, ekonomik olarak devlet bütçesine zararı olduğunu, hatta yoğun olan Türkiye gündeminden uzaklaşmak için yapıldığını iddia edenler, dolayısıyla da bu gezilerin olumsuz sonuçlar doğurduğunu belirtenler de bulunmaktadır.

3. SONUÇ

Turgut Özal'ın 9 Kasım 1989 tarihinde Cumhurbaşkanı olması nedeniyle, kimi zaman 1983-1989 aralığı olarak ifade edilse de, 24 Ocak 1980 kararlarındaki rolü ve Cumhurbaşkanlığı sonrasında ANAP üzerindeki hakimiyeti nedeniyle 1980-1993 aralığı olarak da kabul edilen Özal döneminin dış politika anlayışı, dünyaya açık bir politika yürütmek üzerine olmuştur. Özal, Batılı ülkelerle ve İslam ülkeleriyle karşılıklı anlaşmalar yapmıştır. Böylece Türkiye'nin dünyaya açılmasını ve diplomaside saygınlığı ve etkililiği olan bir devlet olmasını sağlamaya çalışmıştır.

Turgut Özal, bu anlayışını soğuk savaş döneminden sonra dünyanın, ABD'nin yegâne güç olduğu tek kutuplu bir düzene doğru giderken, ABD'yi dengeleyecek gücün Avrupa Birliği, Çin ve Japonya arasından çıkabileceğini belirtiyordu. Türkiye'nin bu gelişmeler doğrultusunda önünün açılacağını vurgulayan Özal; Türkiye'nin bu güç denkleminde yakın çevresinde üç önemli bölgenin varlığını ifade ediyordu. Bu bölgeler, Orta Asya, Balkanlar ve Ortadoğu bölgesi idi ve Türkiye buralara tesirli olabilirdi.⁸⁶ Turgut Özal bir yandan "Türk Dünyası" diğer yandan, "Osmanlı'nın ortak mirası" gibi iki önemli argümanla, bu bölgedeki ülkelerle ortak paydaları öne çıkarıyor ve bu paydaların ticari ve kültürel yararları dönüştürülebilmesi için gayret gösteriyordu.

Diğer taraftan Türkiye, Turgut Özal zamanında, NATO'nun kanat ülkesi olma pozisyonundan çıkmış, Batı'nın maddi desteğine muhtaç olmaktan kurtulmuş ve Batı'ya Ortadoğu karakolluğu yapma konumundan uzaklaşarak, çeşitli ekonomik ve jeopolitik projelerin merkezi, bölgesel bir güç olma yoluna girmiştir. Bu süreçte Türkiye stratejik konumundan dolayı doğu ile batı arasında bir köprü vazifesi görmüş bir taraftan Batı'yla ilişkilerini sürdürürken diğer taraftan İslam coğrafyasıyla ve komşularıyla ilişkilerin çok yönlü olarak

devam ettirilmesi konusunda bir irade ortaya koymuştur. Bu oluşumlarda hiç kuşkusuz Turgut Özal'ın yurt dışı gezilerini iş insanlarıyla birlikte yapmasının oluşturduğu olumlu katkıların büyük bir payı vardır.

İş insanlarıyla yapılan yurt dışı gezilerinin Türkiye'nin ihracatına, sanayi üretimine, iş insanlarının ve devlet yöneticilerinin dünya görüşlerinde büyük değişimler meydana getirdiği düşünülmektedir. Bu gezilerin başlatıcısı olarak Turgut Özal Türkiye ekonomisine farklı bir yön vermiştir. Bu geziler nedeniyle oluşan ön yargılar, zaman içerisinde Türkiye ekonomisine katkıları nedeniyle yerini olumlu bir havaya bırakmıştır.

Özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan da Turgut Özal'ın yaptığı gibi yurt dışı gezilerinde iş insanlarının katılımını önemsemektedir. Tayyip Erdoğan iktidarının 2003- 2014 yıllarını ele alan "Bir Yolculuk Kitabı" isimli kitapta Başbakanın 11 yılda 93 ülkeye 305 yurtdışı gezisi yaptığı, bu gezilerde 2 milyon 150 bin kilometre gittiği belirtilmiştir. Gezilerin iş insanlarıyla yapıldığının belirtildiği kitapta, bu gezilerle ticaret hacminin yüzde 354 oranında arttığı ifade edilmiştir.⁸⁷ Tayyip Erdoğan Cumhurbaşkanı seçildikten sonra da Turgut Özal gibi yurt dışı gezilerine iş insanlarının katılımını önemsemiştir. Son olarak 2023 seçimlerinden sonra yeniden Cumhurbaşkanı seçilen Erdoğan, körfez ülkeleri gezisine 200 iş insanıyla beraber katılmıştır.⁸⁸ Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisine entegrasyonu açısından çok önemli etkileri olduğu düşünülen iş insanları yurt dışı gezilerinin, devlet yöneticileri tarafından günümüzde ve gelecekte de planlı bir şekilde uygulanmasının yerinde olacağı değerlendirilmektedir. Bu etkinliklerin Türkiye ekonomisinin iyileşmesi ile iyi sanayi ve ekonomi politikalarının ülkemizde de işlerlik kazanması açısından katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

⁸⁴ "Özal'ın Dış Gezileri Devlete Ne Kazandırdı", Milliyet Gazetesi, 19.07.1985, s.10

⁸⁵ Mehmet Barlas, "Sorunlardan Kaçış", Milliyet Gazetesi, 09.07.1985, s:1.

⁸⁶ İ. Sezal, İhsan Dağı, age., s.291.

⁸⁷<https://www.aa.com.tr/tr/yasam/basbakan-erdoganin-modern-seyahatnamesi/169880> (E. T. 17.10.2023)

⁸⁸<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/cumhurbaskani-erdoganin-korfez-turunda-deik-200-is-insaniyla-cikarma-yapacak/2946277> (E.T: 09.10.2023)

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

- Alkin, E., *Özal Gerçek Bir Devrimciydi, Turgut Özal, Turgut Özal Düşünce Ve Hamle Derneği Yayınları, Ankara 2008.*
- Anavatan Partisi, *Anavatan Partisi Programı, Tisa Matbaası, Ankara 1983.*
- Balci, A., *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler Ve Uygulamalar, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2013.*
- Barchard, D., *Turgut Özal Dış Politikayı Bir Ticaret Misyonu Olarak Ele Aldı, Editör, Erkan Ertosun, Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2013.*
- Barlas, M., *Turgut Özal'ın Anıları, Sabah Kitapları, İstanbul 1994.*
- Birand, M. A., *Soner Yalçın, The Özal Bir Dava'nın Öyküsü, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2001.*
- Bleda, T., *Maskeli Balo, Doğan Kitap, İstanbul 2000.*
- Boratav, K., *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, İmge Kitabevi, Ankara 2004.*
- Bozer, A., *Özal Dış İlişkilerde İnsani Boyuta Birinci Derecede Önem Veren Kişiydi. Editör, Erkan Ertosun, Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak. Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2013.*
- Cankara, P. Ö., *Yunus Emre Aysel, Türkiye'de Siyasal Liberalizmin Nirengi Noktası: Turgut Özal Ve Recep Tayyip Erdoğan'ın Hükümet Etme Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı Analizi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8 Sayı: 41, S.531, Samsun 2015.*
- Cemal, H., *Özal Hikâyesi, Bilgi Yayınevi, Ankara 1989.*
- Coşkun, A., *Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak, Editör, Erkan Ertosun, Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak. Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2013.*
- Duman, M. Z., *Türkiye'de Liberal-Muhafazakâr Siyaset, Kadim Yayınları, Ankara 2010.*
- Dündar, L., *Özal Dönemi Türk Dış Politikasında Turgut Özal'ın Kişisel Özelliklerinin Rolü. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 58, S. 1-20, Ankara 2016.*
- Ertosun, E., *Turgut Özal'ın Ekonomi Odaklı Dış Politikası, Yunanistan'a Yönelik "Zeytin Dalı" Diploması Örneği, Bilge Strateji Dergisi, Cilt: 8, Sayı:15, S.33-57, İstanbul 2016.*
- Göle, N., *Türkiye'nin Özal'lı Yılları, Turgut Özal, Turgut Özal Düşünce Ve Hamle Derneği Yayınları, Ankara 2008.*
- Güner, E., *Ekonomimiz Güçlü Değilse Dış Politikada Hiçbir Şey Yapamazsınız, Editör, Erkan Ertosun, Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2013.*
- Güzel, H. C., *Dışişleri Mensuplarını, Büyükelçileri Ekonomik İşlerdeki Başarılarıyla Değerlendirirdi, Editör, Erkan Ertosun, Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2013.*
- Harrari, Y. Noah., *21. Yüzyıl İçin 21 Ders, Çeviri: Selin Sıral, Kolektif Kitap, İstanbul 2018.*
- İhsanoğlu, E., *Turgut Özal, Vatansever Ve Türkiye'nin Yüksek Menfaatlerini Düşünen Bir İnsandı. Editör, Erkan Ertosun, Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2013.*
- Laçınok, N. Y., *Türk Dış Politikasında Liderler İçinde Turgut Özal, Bağlam Yayınları, İstanbul 2007.*
- Michael, F., *Neoliberal Politikalar ve İnsan Hakları. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 17 (2), İzmir 2015.*
- Oran, B., *Türk Dış Politikası, C.II, İletişim Yayınları. İstanbul 2005.*
- Özdemir, H., *Turgut Özal, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul 2014.*
- Özen, H., *"Turgut Özal" Türkiye de Siyasal Liderlik: Dönemler Özellikler ve Karşılaştırmalar Menderes, Demirel, Erdoğan Örnekleri", (Der. E. Toros), Atılım Üniv. Yayınları. s. 122,123, Ankara 2011.*
- Öztürk, Ş., *Fethi Nas, Vd., 24 Ocak Kararları, Neo-Liberal Politikalar Ve Türkiye'nin Tarımı, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:1/2, S:15-32, Denizli 2008.*
- Sezal, İ., *İhsan Dağı, Kim Bu Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet, Boyut Kitapları, İstanbul 2003.*
- Şahin, H., *Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa 2002.*
- Şivgin, H., *Statükocu Anlayışı Özal Değiştirdi, Editör, Erkan Ertosun, Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2013.*
- Toperi, K. G., *Türkiye Denilince Dışarıda İlk Akla Gelen Şey Özal'dır, Editör, Erkan Ertosun, Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak. Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2013.*
- Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, *1989 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi, İstanbul 1989.*
- Üstündağ, R., *Türkiye'de Demokratikleşme ve Turgut Özal Dönemi Siyasal Liberalizmi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya-2018.*

Yavuzalp, E., *Liderlerimiz Ve Dış Politika*. Bilgi Yayınevi, Ankara 1996.

Yurdusev, A. N., *Devlet, Sistem Ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, İletişim Yayınları*, İstanbul 2009.

Zürcher, E. J., *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları*, İstanbul 2016.

İnternet Kaynakları

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/ecevitten-abdye-ozal-usulu-gezi-44561>, (E.T. 07.04.2018)

<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=355218> (E.T. 07.04.2018)

<http://www.yenicaggazetesi.com.tr/gunumuzun-mimari-ozal-47078yy.htm>, (E.T.17.04.2018)

<http://www.oib.gov.tr> (E.T.17.04.2020)

<http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>, (E.T. 01.05.2018)

<http://www.yenicaggazetesi.com.tr/dunya-pazari-ve-biz-turkler-43587yy.htm>,(E.T. 17.04.2018)

<https://www.dunya.com/kose-yazisi/ihracat-yolunda-ihracatci-kolunda-turkeximbank/417514>, (E.T. 17.04.2018)

<http://www.haber7.com/siyaset/haber/184441-864-rakimli-tepenin-seyir-defteri>, (E.T. 18.03.2018)

<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354899> (E.T. 18.03.2018)

<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/funda-ozkan/isadamlarinin-istryada-ne-isi-var-596856/>, (E.T.01.05.2018)

<http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/oltan-sungurlu-turkiyeye-dine-imana-karismayan-yeni-bir-sosyal-demokrat-parti-lazim-40093471>, (E.T. 09.10.2018)

Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Radikal Gazetesi

yenifikir

Uluslararası Akademik Fikir Araştırma Dergisi
International Journal of Academic Research and Ideas

Cilt / Volume: 15

Sayı / Issue: 31

Fatih NACAR

Doktora Öğrencisi / PhD.

Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Tarih
fatihnacar@yahoo.com

Sadiye TUTSAK

Prof. Dr.

Uşak Üniversitesi, / Tarih ABD
sadiye.tutsak@usak.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-2247-1316>

<https://orcid.org/0000-0002-8677-4482>

**Konya'nın Elektrikle Buluşması ve
Konya Elektrik Türk Anonim
Şirketinin Faaliyetleri(1926-1932)**

*Generating Electricity of Konya and
Activities of Konya Electricity Turkish
Incorporated Company (1926-1932)*

Makale Kategorisi (Araştırma Makalesi / Research Article)

Geliş Tarihi / The Date of Received: 23.10.2023

Kabul Tarihi / The Date of Accepted: 11.12.2023

Yayın Tarihi / The Date of Published: 28.12.2023

Atıf / Citation

Nacar F. & Tutsak S. (2023). Konya'nın Elektrikle Buluşması ve Konya Elektrik Türk Anonim
Şirketinin Faaliyetleri(1926-1932), Yeni Fikir Dergisi, 15 (31), 18-29

DOI: 10.57205/yenifikirjournal.1380094

Nacar F. & Tutsak S. (2023). Generating Electricity of Konya and Activities of Konya Electricity Turkish
Incorporated Company (1926-1932), , The Journal of Yeni Fikir, 15 (31), 18-29

DOI: 10.57205/yenifikirjournal.1380094

Bu makalede intihal programıyla benzerlik raporu alınmıştır.
In this article, a similarity report with the plagiarism program was received.

Konya'nın Elektrikle Buluşması ve Konya Elektrik Türk Anonim Şirketinin Faaliyetleri(1926-1932)

Öz

Elektrik, günümüz teknolojisinin en yaygın kullanılan ve vazgeçilmez enerji sağlayıcısıdır. Bugün yaşam alanımızın hemen her köşesinde kolayca erişebildiğimiz elektrik, kullanılabilir duruma gelebilmesi için farklı ve zorlu aşamalardan geçmektedir. Geçmişte elektriğin yaygınlaşmaya başlaması kolay olmamıştır. Üretimi, dağıtımı, kullanımı her ülkeye ve her şehre göre farklılık göstermiştir. Anadolu topraklarında elektriğe erken kavuşan illerden biri de Osmanlı ve Cumhuriyet döneminin önemli şehirlerinden biri olan Konya'dır. Çalışmamızda Konya'da elektriğin üretimi ve dağıtımı amacıyla kurulan Konya Türk Elektrik Anonim Şirketinin faaliyetleri üzerinden Konya'nın elektrikle buluşması anlatılmaya çalışılmıştır. 1926 yılında kurulan şirket 1929 senesinde şehri elektrikle buluşturmuştur.

Anahtar kelimeler: Konya, Elektrik, Elektrik Üretimi, Elektrik Şirketi, Şehir Aydınlatması

Generating Electricity of Konya and Activities of Konya Electricity Turkish Incorporated Company (1926-1932)

Abstract

Electricity is the most commonly used and indispensable energy provider of today's technology. Electricity, which we can easily access in almost every part of our daily life today, goes through different and challenging stages that many of us do not even think about. In the past, it wasn't so easy for electricity to become widespread. Konya which was the important city of Ottoman and Turkish Republic, is one of the first provinces in Anatolia using the electricity whose production, distribution and use of differs from country to country or even region to region. Due to the fact that there is no previous study on this subject related to this prominent city has tended us to write about the use of the electricity in Konya. In this study, generating electricity of Konya has been tried to be explained through the activities of Konya Turkish Incorporated Company, which was established for the production and distribution of electricity in Konya. This company was founded in 1926 and generated electricity in 1929.

Keywords: Konya, Electricity, Generate electricity, Company of Electricity, City Lighting

1. GİRİŞ

Günümüzde bütün teknolojik ilerlemenin arka planındaki en önemli etken elektriktir. İcat edildiğinde hayatı bu kadar derinden etkileyeceği bilinmeyen elektrik günümüzde kullandığımız en temel enerji kaynağıdır. Şu an hayatımızı çepeçevre kuşatmış olan “elektrik” pek çok merhaleden geçip, James Watt (1736-1819), Benjamin Franklin (1706-1790), Alessandro Volta (1745-1827), William Stanley (1858-1916), Nikola Tesla (1856-1943), Michael Faraday (1791-1867), Georg Ohm (1789-1854), Thomas Edison (1847-1931), André-Marie Ampère (1775-1836) gibi ismini burada saymadığımız birçok mucidin katkısıyla, transformatör, jeneratör, direnç gibi pek çok icadın bir araya gelmesiyle kullanılabilir hale gelmiştir.

MÖ VI. yüzyılda Thales kehribarın yerdeki saman çöplerini çektiğini gözlemlemiştir. (Erdoğan, 1998, s.8) Kehribar Yunancada elektron kelimesiyle eş anlamlıdır. Elektrik ismi de elektron kelimesinin kökünden gelmektedir. (Bahadır, 2001, s.13) Manisa ilinde de bazı taşların demir filizlerini çektiği de bu dönemlerde bilinen bir durumdur. Mıknatıs, (magnet) isminin Manisa ismiyle (magnesia) alakalı olabileceğine dönük söylemlerde bulunanlar da olmuştur. Manyetizma ve elektriğin birbiriyle ilişkisi 19. Yüzyıldan sonra Rober Norman, William Gilbert, Charles-Augustin de Coulomb, Otto Von Guericke gibi isimlerin çalışmalarının sonucu artık manyetizma ile elektrik bağı yavaş yavaş anlaşılmasına başlanıyordu. (Erdoğan,1998 s.4-8) Günümüzde artık ders kitaplarında “elektrik ve manyetizma” konu başlığı beraber incelenmektedir. (Ataşer, s.6)

İngiliz mucit Stephen Grey (1666-1736), maddeleri iletken ve yalıtkan olarak sınıflandırmış, Benjamin Franklin ise 1752’de meşhur uçurtma deneyiyle elektrik yüklerini artı ve eksi olarak isimlendirmiş ve yıldırımın elektrik ile olan bağı göstermiştir. 1767’de Joseph Priestley, elektrik yüklerinin birbirlerini aralarındaki mesafenin çekim ile ters orantılı olacak şekilde olduğunu iddia etmiş, bunu Coulomb doğrulamıştır.

Yine Alessandro Volta’nın bulduğu elektrik pili, kimyasal enerjiyi elektrik enerjisine dönüştürmesiyle elektrikte yeni bir çağır daha açılmıştır. (Yavuz, 1998, s.162-163). Michael Faraday’ın elektrik kuvvetinin mekanik kuvvete dönüştürülmesi çalışmaları, James Clerk Maxwell’in elektromanyetik olduğunu ve radyo dalgaları üzerine çalışmaları, Andrea Marie Ampere akımı bulup matematik formüllere dökmesi, George Simon Ohm’un direnç üzerine çalışmaları ve kanunları ortaya koyması, Thomas Edison’un ampülü icadı (Özdemir, 2011, s.42), Nikola Tesla’nın alternatif akım üzerine ortaya koyduğu icatlar, Verner Von Siemens’in elektroliz işlemleri, (Erol, 2007, s.63) Anyonio Pacinotti’nin dinamo, Heinrich Hertz’in elektromanyetik dalgaları buluşu, Leon Foucault’un fuko akımlarının matematiksel formüle oturtulması (Erdoğan, 1998, s.4-8)

gibi büyük adımlardan sonra elektrik günümüzde kullandığımız duruma gelebilmiştir.

17. yüzyılda elektrik akımının kullanımının ilerlemesi ve endüstriyel bir ürüne dönüştürülmesi ile birlikte, 1880’li yıllardan itibaren elektrik enerjisinin aydınlatma ve tramvayların işletilmesinde kullanılabileceğinin anlaşılmasından sonra 1881’de Londra’nın güneyindeki Godalming yerleşim yeri, elektriğe kavuşan ilk kent olmuştur. (Özlu - Demir, 2019, s.1203). Elektriğin etkileri 19. yüzyılda iyiden iyiye hissedilmeye başlanmıştır. Buhar türbiniyle üretilen elektrik bazı makineleri çalıştırarak sanayi de kullanılmaya başlanması Özellikle Sanayi devriminin devamının sağlanmasında en önemli etken olduğu söylenebilir. (Özdemir, 2018, s.7)

Elektriğin günlük yaşamda kullanılması Osmanlı Devleti’nin gündemine Avrupa’ya seyahat eden bürokratlar ve seyyahların tespitleriyle gündeme gelmiştir. Seyyahlar, elektriği genelde hayret, ilgi ve hayranlıkla karşılamıştır. Özellikle büyük sokaklarda, eğlence mekânlarında elektrikle aydınlatmanın 19. yüzyılda iyice artmış olması, seyyahların notlarına yansımıştır. (Küçük, 2013, s.167) Örneğin Ahmet Midhat Efendi’nin “Avrupa’da Bir Cevelan” isimli kitabında pek çok Avrupa şehrinin sokak, şato, hotel gibi yapılarının aydınlatılması hakkında gözlemleri vardır. 1881 yılında elektriğe kavuşan İngiltere’nin başkenti Londra ile 20.yy’ın hemen başında yüz elliyi aşkın elektrik fabrikasının kurulduğu Almanya bu örnekler arasında verilebilir. (Erol, 2007, s.63)

Osmanlı Devleti’nde dönemin Osmanlı padişahı olan II. Abdülhamit’in elektrik konusundaki gelişmelere mesafeli olduğuna dair konuyla alakalı çalışmalarda bilgiler yer almaktadır. (Özkan, 2019, s.428) Elektriğin Osmanlı Devleti’nin önemli şehirlerine hatta başkentine İkinci Meşrutiyet’ten sonra gelmiş olması bu konuda şüpheleri doğrular niteliktedir. Tarabya Otelinin elektrikle aydınlatılmasına engel olunması da Padişahın elektrik kullanımına karşı tavrını net bir şekilde ortaya koymuştur. (Erol, 2007, s.63) Halit Ziya Uşaklıgil, padişahın elektrik meselesine mesafeli olmasını, "dinamo" kelimesinin "dinamit" sözcüğüne benzemesinden kaynaklandığını iddia etmektedir. (Uşaklıgil, 1887, s.474) Ancak II. Abdülhamit’in zaman içinde bu tavrını değiştirdiğine yönelik ibareler de kayıtlara geçmiştir. Şam, Beyrut, İzmir, Selanik gibi şehirlerinin elektrikleendirilmesi için imtiyaz verilmesi II. Abdülhamit zamanında olmuştur. Yine, Yıldız ve Dolmabahçe Sarayları yolundaki fenerlerde eskiden kullanılan gaz yerine elektrik kullanılmasına da Padişah izin vermiştir. (Erol, 2007, s.64)

1902 yılında Osmanlı Devletinin bugün Türkiye sınırları içinde kalan kesimlerini dikkate alacak olursak elektriğin ilk olarak Tarsus’ta kullanıldığı bilinmektedir. 15 Eylül 1902’de II. Abdülhamit’in hükümdarlığı döneminde Tarsus’a su değirmeniyle çevrilen 2 kW gücünde küçük bir dinamo ile elektrik verilmiştir. (Serbest, s.13-17). Ancak Tarsus’ta bu elektriğin şehre

kazandırılması ve sürdürülebilir bir kurumsallığa kavuşması 1910 yılını bulmuştur. (Aslan, 2017, s.1). O dönemde elektrik üretiminin sürdürülebilirliği konusunda ciddi sorunlar olduğu anlaşılmaktadır.

2. KONYA'NIN ELEKTRİKLE BULUŞMASI:

Konya geniş ovaların bulunduğu bir şehir olması (Yurt Ansiklopedisi, 1982, s.5099) hasebiyle nüfusu da hızla artan bir il olmuştur. Konya 1927 senesinde nüfusu elli bin civarında olan bir şehirdi. Bu sayı 1950 senesinde altmış dört bin civarına çıkmıştır. 1960 senesine gelindiğinde ise bu sayı ikiye katlamıştır. (Tuncel, 2002, s.188). Nüfus yoğunluğunun sürekli artması yeni ihtiyaçlar doğurması ve sosyal hayatı etkilemesi bakımından etkin bir faktördür. Ekonomik olarak Osmanlı Devleti'nin son zamanları ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Konya'da tarım ve hayvancılık en önemli geçim kaynakları olagelmıştır. (Karayaman, 2009, s.16). Bu yüzden Cumhuriyet idaresi zamanında Sarısu gibi sulama barajları da devlet eliyle yapılmıştır. (Ekekon Gazetesi, 10.12.1935). Konya sanayi bakımından da önemli merkezlerden biri olabilmıştır. Konya'da Sanayi Mektebinin bulunması (Karayaman, 2009, s.18) teknik işlerde yetişmiş insan gücü sağlaması bakımından faydalı olmuştur. Bölge ekonomisine önemli katkı sağlamıştır. (Karataşer, 2007, s.137).

Hayatımızda elektrik yokken, günümüzde elektrik sayesinde hayatımızda yer alan insanlığın yaşam konforunu artıran pek çok icattan yararlanamıyorduk. Ancak bazılarının alternatifleri vardı. Mesela aydınlatma konusunda pek çok alternatif vardı. Gündüzleri doğal ısı ve ışık kaynağı güneşten yararlanan insanlığı geceleri barınma alanlarına geçiyordu. Geceleri dışarı çıkmak tehlikeliydi. Sosyal hayat gelişip geceleri de dışarı çıkılabilir duruma gelmesi ancak aydınlatma araçlarının keşfi sayesinde olmuştur. Geceleri aydınlatma ihtiyacı önceleri ateş ile olmuştur. Kandil, mum gibi icatlar aydınlatmayı taşınabilir hale getirmiştir. İnsanlar geceleri dükkânlarının önünde fener, kandil yakarak aydınlatma sağlamıştır. Devlet organları, sokakları, asayiş kolaylaştırıcı etkisi sebebiyle, aydınlatmışlardır. (Batu, 2020, s.4) Konya sokaklarında da aydınlatma, elektrik öncesi dönem bahsi geçen materyallerle sağlanıyordu. Elektrik gelince sokaklar merkezi hattan aydınlatıldı. Konya'nın elektrikle buluşma çabasında sokak aydınlatmasının, elektrik sayesinde daha etkili, kolay ve merkezi bir sistem ile yapılabileceği düşüncesinin de etkili olduğunu rahatça söylenebilir.

Aydınlatma haricinde örneğin ulaşım konusunda günümüzde elektrikle çalışan tramvayların Konya'da atlı olanları vardı. Atlı tramvay Konya'da Mehmet Muhlis Korner'in 1917-1918 yıllarında başlamıştır. Konya'ya elektrik getirilmesi projesinde bu atlı tramvayın elektrikliye çevrilmesi düşüncesi de etkili olmuştur. Mehmet Muhlis Korner'in 1946-1950 yılları arasında yaptığı belediye başkanlığı sırasında ise Meram Yolu'nda elektrik santrali de yapılmıştır. (Doğan, <http://konya.bel.tr/engelli/makale/elektrik.php>)

Konya'nın elektrik üretimi ve kullanımı için oluşan fikri çalışmalar planlama aşamasına geçtiğinde Türkiye'de sadece birkaç yerde elektrik kullanımı vardı. Bu örneklerden yararlanmak için incelemeler yapıldı. Türkiye'de 1902'de Tarsus'ta su gücü ile üretilen ve kullanılan elektrik "ilk" olarak adlandırıldığından bahsetmiştik. (Erol, 2007, s.3) Millî mücadelenin ardından Cumhuriyetin henüz yeni ilan edildiği yıllarda sadece Mersin, Adapazarı, İstanbul illerinde elektrik vardı. Yıllık elektrik üretimi de beş kilovat saat civarındaydı. (Yurtoğlu, 2018, s.230) Bunların yanında aynı yıllarda Konya'da küçük çaplı bir elektrik üretimi yapılmıştır. (Doğan, <http://konya.bel.tr/engelli/makale/elektrik.php>).

Konya'nın elektriğe kavuşma hayali Osmanlı Devleti zamanında başlamıştır. Elektrik imtiyazı İkinci Meşrutiyet zamanında verilmiş ve 1918 yılında Alâattin Tepesi'nde Şehitler Anıtı ve Ordu Evi arasında odunla çalışan bir elektrik santrali kurulmuştur. (Konya İl Yıllığı, 1973, s. 417.) Kurulan bu santralin çalışmasının devamı ve sürekliliği ile alakalı sağlıklı bir bilgi bulunamamıştır. Bu sebeple Konya'nın asıl elektrik ile tanışması 1926 yılında kurulan Konya Türk Elektrik Anonim Şirketi'nin (BCA, 30-18-1-1/20-59-5.) faaliyetleri sayesinde olmuştur denilebilir. Konya iline elektrik 1929 senesinde, pek çok ile göre erken sayılabilecek bir dönemde gelmiştir. (BCA, 230.0.0.0/141.14.1.1, s.42)

Konya 1925 senesinde elektriğe kavuşan İzmir örneğinden yararlanılmaya çalışılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti İstiklâl Savaşı'nı kazanan "yenilikçi" kadronun eliyle kurulmuştur. Yeni devletin üretim anlayışı uyarınca bütün ülkede olduğu gibi Konya'da da üretim odaklı, şehirleşme odaklı gelişimler hız kazanmıştır. İzmir'de Elektrikli Tramvayın işletmecisi Yusuf Mahzar, Yaruba Kapulu ve Alman Öğüst İztor Konya Belediye'sine başvurarak ulaşım sorununu halledebileceklerini bildirmişlerdir. Fakat önerdikleri yüksek maliyet gerekçesiyle tramvay tesisinin belediye tarafından yapılması uygun görülmemiş ve 1909 yılında tramvay inşaatı bitirilmiştir. (Çolak, 2013, s.77-78)

1924 yılında Belediye Başkanı Kazım Gürel zamanında şehre içme suyu getirmek amaçlı çalışmalar kapsamında İstanbul'dan Mösyö Roman Dona isimli bir İsviçre bankeri ile anlaşmış ve Mukbil suyu şehre getirilmiştir. Bu başarılı girişimin ardından aynı şirket ile elektrik üretimi için de bir anlaşma sağlanmış, Konya Türk Elektrik Anonim Şirketi isminde bir şirket kurularak Dereköy mevki yakınlarına elektrik santrali yapımına başlanmıştır. (Sönmez, 1987, s.17) Kurulan Konya Elektrik Türk Anonim Şirketi'nin sermayesi Konya Belediyesi 150.000 TL, Özel İdare 183.000 TL, halkın katılımı 42.000 TL, Macaristan Ganz Firması 125.000 TL şeklinde teşekkül edilmiştir. (Doğan, <http://konya.bel.tr/engelli/makale/elektrik.php>)

Şirket 1926 senesinde elektrik üretebilmek için kolları sıvamış ve Konya'ya 13km mesafedeki Meram Deresi'nde bir baraj yapılmıştır. Barajda biriken sudan istifade ile elektrik üretmek maksadıyla Konya Elektrik

Türk Anonim Şirketi işe koyulmuştur. Planlanan işler tam olarak planlandığı gibi gitmemesi sonucu tesisatın yapılması ve inşaatın bitirilmesi planlandığı zamanda yapılamamıştır. Bu durum masrafların artmasına sebep olmuştur. Örneğin 300 metre tül üzerinden yapılan kanalın saniyedeki su sarfiyatı 0,820 litre tespit edilmiş, 1,300 litre üzerinde nakil yapılması uygun görülmüş ve böylece masraflar artmıştır. Nafia (Bayındırlık) Bakanlığının onayladığı proje içinde kalan bazı arazilerde heyelan görülmüş ve kanal güzergâhı risk sebebiyle değiştirilmiş ve yine bu işlemler de masrafı artıran birer etken olmuştur. (BCA, 230.0.0.0 / 141.14.1.1)

Güzergâh üzerindeki bazı arazilerin de kanalı geçirecek sağlamlıkta olmadığı tespit edildiğinden bu gibi yerlerde beton köprüler yapılmak suretiyle geçirilmesi gerekmiş bu işlemler de giderleri artıran unsurlardan bir diğeri olmuştur. Kışın yağacak karlardan suyun donmaması için ve de dağ eteklerinde taş toprak gibi malzemelerin kanala girmemesi için kanala set yapılması gerekli görülmüş, yine mali açıdan hesapların tutmamasına ek bir etken oluşmuştur. Ocak 1929 senesinde elektrik üretimi başlamış ancak alınan bu bütün önlemlere rağmen kış aylarının soğuk şartlarından kanalın bazı yerleri çökmüş, kanal içinde korunaksız bazı yerlerde de su donmuş ve bu gibi sebeplerle haziran ayına kadar elektrik üretimi kesintiye uğramıştır. Bütün bunların üzerine yüklenici firmalarla bazı anlaşmaların dolar üzerinden yapılmış olması ve kur farkı oluşması sebebiyle 50.000 TL kadar da ayrıca zarara girilmiştir. Bütün bu gelişmelerin akabinde 500.000 TL sermayeyi 150.000 TL artırmak için olağanüstü genel kurul toplantıya çağırılmıştır. (BCA, 230.0.0.0 / 141.14.1.1)

Şirket kışın olumsuz şartlarından kurtulmak, elektrik üretimi ve dağıtımında sıkıntı yaşamamak için 3.200 metre tül kanalın 2.800 metrelik kısmını kış şartlarına uygun olacak şekilde kapatılmış ve ihtiyat olarak da 200 beygir gücünde bir dizel motor su ile elektrik üretilmediği zamanlar için sisteme dâhil edilmiştir. Bütün bu maceralı olayların sonunda Konya'da 800 aboneye 1929 yılında elektrik verilebilmiştir. (BCA, 230.0.0.0 / 141.14.1.1) Elektriğin gelmesi Konya basınında da önemli değerlendirmelere sebep olmuştur. (Hamid, "Şehrimizde Elektrik", Babalık Gazetesi, 3 Temmuz 1929.)

Elektriğe kavuşan halkın elektriğin gücünü ve faydalarını gördükten sonra sanayileşme ve elektrik konularına duyarlılığının arttığını söyleyebiliriz. Şehirde elektrik her gün akşam ezanından sonra yanar ve saat 24:00'de sönerdi, sönmenden 5 dakika önce 3 kez arda arda yanıp sönerken sinyal verirdi. (Öztürk, 2015, s.99). İlk zamanlar elektrik şehir belli bölgelerinin aydınlatmasında kullanılabilmiştir. Bununla birlikte birkaç sanayi kuruluşuna, şehrin önde gelenlerine, üst görevlilerine elektrik sağlanabilmiştir. (BCA, 230.0.0.0 / 141.14.1.1) Halkın bu gelişmelerin sonucunda elektriğe ilgisi artmıştır. Halkevinde Elektrik Kursu verilir oluşu bu duruma güzel bir örnektir. (Çiloğlu, 2014, s.95) Bir başka örnek olarak da Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1935

senesindeki il kongresinde Hadim ilçesinin Aladağ nahiyesinde bulunan büyük şelalenin kuvvetinden elektrik üretimi için tesis kurulmasını Genel Merkezden istemesi gösterilebilir. (BCA, 490-0-001 / 000-000-496-1996-1) Halkın istekleri arasında yol, su, köprü gibi ihtiyaçların yanına artık elektrik de eklenmiştir. Şehrin müteşebbislerinin de artık elektrik enerjisinin kuvvetinden yararlanmak istemeleri artık bir lüksten öte zorunluluk halini almıştır diyebiliriz. Pek çok makinenin elektrikle çalıştığı göz önüne alınacak olursa elektrik enerjisine erişim iş insanlarının dünyadaki rakipleriyle yarışabilmesinin en kritik etmenleri arasında girmişti. 1937 senesinde Ereğli ilçesine kurulan bez fabrikasının kendi elektriğini üretecek bir elektrik santrali olması da artık sanayide elektrik enerjisinin gelecekteki yerini, önemini göstermesi bakımından önemlidir. (Cumhuriyet Gazetesi, 21.11.1934, s.5.)

3. KONYA ELEKTRİK TÜRK ANONİM ŞİRKETİ'NİN TESİSAT DURUMU

Şirket, hem su gücünden yararlanarak elektrik üretmiş hem de dizel motorları çalıştırmak suretiyle elektrik üretimini sağlamıştır. Elektriği taşımak için direklerle, kablolarla, transformatörlere, inşaatlara, elektrik saatlerine yatırımlarını zaruri şekilde yapmıştır.

Şehre elektrik verebilmek için suyu belli hızla tribünlerden geçirmek gereklidir. Suyun akışını düzenlemek için yapılan su kanallarının 60 metre tül kadarının temelleri heyelan sonucunda zarar görmüş bu yüzden 180 metre tül daha ilave ile bütün su kanalları kapatılmıştır. Yine heyelan etkisiyle santral binasının yakınlarındaki köprü yıkılmış olduğundan ayakları beton, korkulukları ahşap 16 metre boyunda 2 metre 60cm eninde bir köprü yapılmıştır. (BCA, 230.0.0.0 / 141.14.1.1 s. 40) Ayrıca suyun az aktığı durumlar için 10.000 metreküplük bir su deposu yapılmıştır. (BCA, 230.0.0.0 / 141.14.1.1 s.58)

Şirket elektrikle doğrudan alakadar olmayan yatırımlar da yapmak zorunda kalmıştır. Örneğin heyelan riskini azaltmak ve ilerde maddi bir fayda da sağlanabileceği düşünülerek, fabrikadan baraja kadar kanal yoluna 12.000 fidan dikilmiştir. Ayrıca ağaç tohumu dikimi yapılarak fabrika yakınında fidanlık tesis edilmiştir. (BCA, 230.0.0.0 / 141.14.1.1 s.41)

1931 senesinde elektrik üretimi yapılan nehirdeki donmalar ya da kuraklık gibi sebeplerle elektriğin daha önce olduğu gibi kesintiye uğramaması için elektrik şirketi 220 beygirlik bir dizel motor daha getirmiş bu motorla 150 kilovolt gücünde elektrik üretilmiştir. Bu güç şehrin hali hazırdaki elektrik ihtiyacını bile karşılamadığından 1932 senesinde de 400 beygirlik ilave bir motor daha getirilmiştir. Bununla birlikte, yeni elektrik almak isteyen fabrikalara elektriği iletmek için 145 kilovolt amperlik transformatör sipariş verilerek yurtdışından getirilmiştir. Motorların getirilebilmesi için Bakanlar Kurulu ve Cumhurbaşkanı imzalı bir

kararname ile yurda sokulması için izin alınmıştır. (BCA, 030.18.01 / 02.39.64.11.)

Konya'ya elektriği ulaştırmak için o yılların şartları düşünüldüğünde çok büyük bir inşaat hamlesi yapılmak zorunda kalınmıştır. Bunun için projeler çizilmiştir. Bent ve su yolu inşaatı planlanandan çok daha uzun sürmüştür.

4. KONYA TÜRK ELEKTRİK ANONİM ŞİRKETİ HİSSEDARLARI

Konya Türk Elektrik Anonim Şirketi beş yüz bin Türk Lirası sermaye ile 1926 yılında kurulmuştur. 1930 senesinde ilgili 5. Maddesi değiştirilerek sermayesi altı yüz elli bin Türk Lirasına çıkarılmıştır. Bu değişikliğin olmasında inşaat masraflarının hesaplanandan çok daha fazla çıkması ve ek maliyetlerin bekleneni ziyadesiyle aşması etkili olmuştur.

İlk sermaye hisse senetleri her biri on liradan elli bin hisse senedi şeklinde oluşturulmuştur. 1930 senesinde sermaye artırılmış ve yine tanesi on Türk Lirasından altmış beş bin hisse senedi şeklinde teşekkül eden bir sermaye yapısı oluşturulmuştur.

İl Özel İdaresi iki yüz yetmiş beş bin lira ile şirketin en büyük hissedarıdır. Özel idareden sonra yüz kırk iki bin lira ile en büyük hissedar belediye olmuştur. (BCA, 230.0.0.0 / 141.14.1.1). Şirketin teknik olarak işlemlerini sağlayacak olan şirket olan GANZ Şirketi de yüz yirmi beş bin lira ile en büyük üçüncü ortaktır. (Doğan, <http://konya.bel.tr/engelli/makale/elektrik.php>) Halktan da şirket hissesi olarak ortaklık sağlayanlar bulunmaktadır. (BCA, 230.0.0.0/141.14.1.1 s.47) Çeşitli iş kollarından şehrin ileri gelenleri sayılabilecek tanınmış ailelerin şirket hissesi alması, şirkete maddi ve manevi destek olarak yorumlanabilir. Şirketin başarılı olma ihtimalini artırması bakımından ve toplumun şirketin geleceğine güven algısını oluşturması hasebiyle de şirkete halk katılımı oldukça önemlidir.

Bir ilin elektrikle buluşması için de özellikle o yıllarda devlet katkısının önemi büyüktür. En büyük hissedarın İl Özel İdaresi oluşu da devlet katkısının göstergesi bakımından çok önemli bir örnektir. Hakeza Belediyenin katkı vermemesi durumunda şehre elektrik ulaşımının sürdürülebilirliğin sağlanamayacağı açıktır. En büyük ikinci hissedarın Belediye Başkanlığı oluşu da yerel kamu idaresinin şehre elektriğin ulaşması için kıymetli bir katkı sağladığını göstermektedir.

Halk desteği ve Konya ileri gelenlerinin şirket hissedarı olması (BCA, 230.0.0.0/141.14.1.1 s.47) da şirketin olumlu algısını yükselten bir olgudur. Aynı zamanda daha şeffaf bir yönetimin anlayışının oluşması bakımından önemlidir. Burhanzade ailesi gibi içinden üç Konya Belediye Başkanı çıkarmış (Konya Büyükşehir Belediyesi resmi internet sitesi, <https://konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=1662>) bir aileye mensup kişilerin şirket hissedarı olması, Çopurzade ailesinden Mustafa efendinin ciddi

sayılabilecek bir miktar olan on üç bin beş yüz liralık hisse alması gibi örnekler bu bakımdan önemlidir.

Devlet kuruluşu olan Konya Özel İdaresinin ve Belediyesinin şehre elektrik getirmede oynadığı öncül rol çok önemlidir. Bu durum, dönemin şartlarında hükümetin politikalarına tamamen uyumlu güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bilindiği üzere 1929 dünya ekonomik buhranından sonra devletçilik anlayışının hâkim olduğu bir ortamda bu duruma benzer sermaye hareketleri görülmektedir. Bununla beraber halkın ileri gelenlerinin de sermayedar olması Konya Türk Elektrik Anonim Şirketinin "Türkiye Modeli" olarak tanımlanabilecek bir ekonomik modele örnek teşkil etmesi bakımından kıymetlidir. İktisat Bankası Müdürü İzzet Bey, Belediye Başkanı Şevki Bey, Haydarzade Mehmet Bey, Aksaray Milletvekili Kazım Bey gibi şehrin önde gelenlerinden otuz altı kişinin şirkete hissedar olması şirkete olan güvenin önemli bir göstergesidir. (BCA, 230.0.0.0 / 141.14.1.1 s.5) Belediye Başkanlığı bazen hisseleri şahıslardan satın alarak kişilere güvence vermiştir. Ayrıca şirket sermayesi artırıldığında doğal olarak hissedar sayısı artmıştır veya hali hazırdaki hissedarlar sermayelerini artırmışlardır. Burada önemli olan halktan ve ileri gelenlerden şirkete sermayedar olanların varlığıdır.

5. KONYA TÜRK ELEKTRİK ANONİM ŞİRKETİ YÖNETİCİLERİ VE ÜRETİLEN ELEKTRİK

Şirketin 1930 yılı genel kurulunda başkanlığa Şevki Bey seçilmiştir. Şevki Bey dönemin Belediye Başkanıdır. (Konya Büyükşehir Belediyesi resmi internet sitesi, <https://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=473>) Şirketin en büyük hissedarı özel idaredir. Kurumsal hissedarlar dışında Aksaray milletvekili Kazım Bey şahıslar arasında en büyük sermaye sahip kişidir. (BCA, 230.0.0.0/141.14.1.1 s.47) Şirketin 1932 senesi genel kurulunda ise Meclis idare reisi olarak İktisat Bankası müdürü İzzet Bey seçilmiştir. Şirketin en büyük sermayedarı hâlen Özel İdaredir, ikinci sermayedarı ise belediyedir. Halktan en büyük hissedar ise Hacı çopur zade Mustafa efendidir. (BCA, 230.0.0.0/141.14.1.1 s.5)

GANZ Şirketi de hizmet alınan ve teknik olarak fabrikayı işleten şirkettir. Ganz Şirketi farklı illerde hidroelektrik santraller yapmış tecrübeli bir şirkettir. Konya dışında beş yüz beygir gücünde Antalya, dört yüz beygirlik Ödemiş, bin beygirlik Diyarbakır santrallerini yapmıştır. (Işıkpınar, 1963, s.80-81) Şirket yöneticileri elektrik üretimi konusunda kararlılıkla çalışmışlardır.

Elektrik üretimine geçecek olursak yöneticilerin çeşitliliği ve fedakarlığına karşın üretim için gerekli doğal şartlar uzun süre olumsuz seyretmiştir. Barajdan elektrik üretmek için kanallar yapılmış, tribünlerin suyla döndürülmesi suretiyle elektrik üretilmiştir. Ancak Konya'da 4-5 yıl süreyle kuraklık hâkim olmuştur. 1929 yılında normalde 278 kilovolt elektrik üretilebilecek bir güç sağlayan, saniyede 620 litrelik su akışı, 1930 yılında

120 litreye kadar düşmüş, suyun gücü bir tek tribünü boş çevirmeyi bile karşılayamadığından ancak yapılan depoda biriken suyun salıverilmesi sayesinde tribünler döndürülebilmştir. Bu güç ile üretilen elektrik ile sadece 6 saat kadar geceleri şehre elektrik verilebilmiştir. Bu durum 5 ay süre ile devam etmiştir. (BCA, 230.0.0.0/141.14.1.1 s.58.)

Şirket elektrik üretimi için hidroelektrik gücünden yararlanmaya çalıştığı gibi dizel motorlarla da elektrik üretmiştir. Yazın kuraklıktan, kışın suların donmasından su ile elektrik üretimi kesintiye uğramış şirket dizel motor kullanarak elektrik üretimini artırma çalışmalarına girişmiştir. (BCA, 230.0.0.0/141.14.1.) 220 beygirlik bir dizel motoru bulunan şirket, diğer üretim yollarından elektrik üretmediği zamanlarda yalnız bu motor çalıştığında 150 Kilovolt (Traforlarda ölçülen elektrik gücünü gösteren birim. KvA) gücünde elektrik üretebilmiştir. Bu elektrik yeterli olmadığından 400 beygirlik motor siparişi verilmiş, 1932 yılındaki genel kurulunda bu motorun alınmasının gerekçeleri genel kurula arz edilmiştir. Ayrıca aynı sebeplerle 145 Kilovolt'luk bir transformatör de sipariş verilmiş, bu cihazla beraber 70 beygir gücünde iki un fabrikasına daha elektrik bağlatılabileceğinden şirketin kârının artacağı hesaplanmıştır.

Şirketin alacak verecek durumunu, bütün mal ve para varlığını dengeli bir biçimde gösteren çizelgeler (Bilançoları) her sene yapılan genel kurullarda gösterilmiş, genel kurulca ibraz edilmiştir. Şirketin 1929 yılı bilançosunda şirketin sermayesi 500.000 TL iken 1930 yılı olağanüstü genel kurul kararı ile 650.000 TL'ye çıkarılmış ve Bakanlar Kurulunun 31.12.1930 tarihli kararnameyle de tescil edilmiştir. (BCA, 030.0.18.01 / 02.16.85.002) 1931 yılına ait bilançoda ise şirketin sermayesinin 650.000'e çıktığı da görülmektedir, (BCA, 230.0.0.0/141.14.1.1 s.25) ancak 16/03/1932 yılında yapılan genel kurulda 650.000 TL sermayenin 582.670 TL'sinin tahsil edilebildiği ifade edilmiştir.

Şirket 1929 senesinde bir sonraki yıla 20.008 lira 9 kuruş zarar devretmiştir. 1930 senesinde 6.722 tl zarar ederek 27.630 Türk Lirası zararı bir sonraki seneye devretmiştir. 1931 senesinde ise 14.648 TL zarar etmiştir. (BCA, 230.0.0.0/141.14.1.1).

6. SONUÇ

Konya hem Selçuklu devletinin hem de Osmanlı devletinin kadim şehirlerinden biridir. Elektrikle buluşması da tarihi yolculuğu gibi maceralı olmuştur. Arızalar, mali durum çalkantıları şehrin yakasını bırakmamış, ancak sonunda mutlu sona kavuşulmuştur.

Konya Türk Elektrik Anonim Şirketi 1926 yılında kurulmuş, 1929 yılında şehre elektrik verilebilmiştir. Konya Türk Elektrik Anonim Şirketi sermayesinin hepsini kullanarak hatta aşarak ve devletin büyük katkılarıyla şehre elektrik verebilmiştir. Şirket bazen zarar bazen kâr ederek faaliyetlerini sürdürmüştür.

1926 yılında, Aksaray, Ayvalık, Bursa, İzmit, Konya, Kütahya, Malatya ve Sivas elektriğe kavuşan daha doğru bir ifade ile elektriğe kavuşma hamlesi yapan, şirket kuran, elektrik için çalışmalar yapan şehirler olmuştur. Pek çok araştırmada maalesef şirketlerin kurulduğu tarihler şehrin elektrikle buluştuğu tarih olarak kayıtlara geçmiştir.

Konya ili Cumhuriyet Döneminde elektriğe erken kavuşan illerden ve imtiyaz sahibi şirketin işe koyulup sonuçlandırıldığı nadir ve elektrik üretebildiği bir ilimizdir. Örneğin İstanbul şehri başkent olmasına rağmen türlü şirketlerle anlaşılmış ancak Silahtarağa Santrali kurulusuya kadar sonuç alamamıştır. İstanbul Silahtarağa Santrali 1910 yılında kurulmuş 1914 senesinde şehre elektrik verebilmiştir. Bu bakımdan Konya Elektrik Türk Anonim Şirketi başlıca gücü hidroelektrik santralinden sağladığı elektriği il merkezine ulaştırabilmiştir. İstanbul'da merkezi hükümetin olağanca desteği ile başarılı iş, Konya'da bir avuç müteşebbis ve yerel yönetim desteği ile daha kısa sürede başarılabilmiştir.

Şirket Hissedarlarına bakıldığında Konya'nın müstesna bir hissedar yapı göze çarpmaktadır. Müteşebbislerin desteği yanında özel idare ve belediyenin büyük payının olduğunu görmekteyiz. Dönemin şartlarıyla uyuşan bu durum devletin öncü rolüne önemli bir örnektir. Bununla birlikte hissedarlar arasında pek çok vatandaşın da bulunması şirketin sürdürülebilirliğine inanan müteşebbislerin çokluğunu göstermesi bakımından önemlidir. Müteşebbislerin doğal olarak kâr elde etme düşüncesi de hesaba katıldığında şirketin yönetim ve işleyişinde ekonominin gerektirdiği şartlara riayet edildiğini görmekteyiz. Genel kurullarda yönetimler sorgulanmış, değiştirilmiş, sorunlara çözümler aranmıştır. Bu çözümler ekonomik rasyonel değerlendirmelerin ışığında yapıldığı tutanaklarda görülmektedir. Konya'nın elektrikle buluşması ve Konya Elektrik Türk Anonim Şirketinin faaliyetleri millet ve devlet işbirliğinin bir numunesi olarak incelenmeye değer bir örneklik teşkil ettiği söylenebilir.

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte pek çok sanayi dalının gelişmesinde en önemli etken enerji kaynaklarıdır. İnsan gücü yerine makine gücüyle yapılacak işler için enerji gerekmektedir. Bu enerjinin bir yerden başka bir yere taşınması da ayrıca bir enerjiye gereksinim duymaması ve kolay olması gerekmektedir. Bu bakımdan elektrik enerjisi enerji türleri içinde sanayiye geliştirmesi bakımından en önde gelmektedir. İletimi kolay olması ve makine gücüne ihtiyaç duyulduğunda enerji sağlama yöntemi bakımından kolay olması ayrı bir kas gücü ve veya başka enerji türüne ihtiyaç duymaması bakımından çok önemlidir. Cumhuriyet devrinde bu yüzden pek çok il önce aydınlatma için de olsa elektrik enerjisine kavuşma bakımından önemli hamleler yapmıştır. Konya bu şehirlerin arasında üç yılda elektriği sürdürülebilir şekilde üretebilmesi bakımından önde gelen illerden birisi olabilmştir.

Elektrik üretimi zor ve meşakkatli işlemler yoluyla gerçekleşmektedir. Günümüzde de bu böyle olmakla beraber o yıllarda elektrik üretimi çok daha zordu denilebilir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen yerel yönetim, müteşebbisler ve halk kendileri açısından bazı gerekçelerle üretimin sağlanmasında önemli katkılar sunmuşlardır. Elektrik kullanımının sağladığı konfor günümüzde vazgeçilemez boyutlara ulaşmıştır. Elektrik tüketimi o günlerde için birinci motivasyonun aydınlatma olduğu düşünülebilir. Aynı zamanda seri üretim için de bazı fabrikalar makinelerini elektrikle çalıştırmak istemiştir. Şehir yerel yönetimleri için, sokaklardaki asayiş sorunlarının pek çoğunun da karanlıktan kaynaklı olması, elektriğin evlerine elektrik alamayanların, abone olamayanların dahi yararlanabileceği bir enstrüman olarak görülmesine sebep olmuştur.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

BCA Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BCA, f.30.18.1.1,y.20.59.5.

BCA, f.230.0.0.0,y.141.14.1.

BCA, f.030.18.01,y.02.39.64.11.

BCA, f.030.0.18.01,y.02.16.85.002.

Kitaplar

BAHADIR, O.(2001). Elektriğin Kısa Tarihi, İstanbul: TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi Yayınları.

BAHADIR, O.(2020). Osmanlılardan Cumhuriyete Elektrik, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

KARAYAMAN, M.(2013). İlkler Şehri Uşak'ta Elektriğin Serüveni, İzmir: Meta Basım Matbacılık Hizmetleri.

KARAYAMAN, M. (2009), Konya Vilayeti Türkiye'nin Sıhhi-i İctimâi Coğrafyası, Konya: Çizgi Kitabevi.

KONYA İL YILLIĞI KOMİSYONU,(1967), Konya İl Yıllığı, Konya: Konya Valiliği Yayınları.

_____,(1973), Konya İl Yıllığı, Konya: Yeni Kitab Basımevi.

ÖZKAN, S.H. (Ed.) (2019). Osmanlı Tarihi II, Siyasi Tarih ~ Kültür ve Medeniyet (1774-1922). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

UŞAKLIGİL, H. Z.(1987). Kırk Yıl. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.

Tezler

BATU B.(2020). İstanbul'da Elektrik Öncesi ve Sonrası Mekan Aydınlatmaları Üzerine Bir İnceleme, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Programı, Yayınlanmamış Yüksek Tezi. s.4.

ÇİLOĞLU, M.(2014). Cumhuriyet Halk Partisi'nin Konya'daki Faaliyetleri (1923 – 1938). Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

ÇOLAK, F. (2013). Almanların Konya ve Çevresindeki Faaliyetleri (1876-1918), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

ERDOĞAN, E. (1998). Mehmet Refik ve Yirminci Yüzyıl Türkiye'sindeki Elektrik Çalışmaları (Aynı Dönem Avrupa İle Karşılaştırmalı Olarak). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

EROL, E. (2007). Türkiye'de Elektrik Enerjisinin Tarihi Gelişimi: 1902-2000. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

ÖZDEMİR, N.(2011). Türkiye'de Elektriğin Tarihsel Gelişimi (1900-1938). Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

SÖNMEZ, O.(1987). 1923-1938 Döneminde Konya. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Makaleler

ARSLAN, O.(2017). Tarsus Elektrik Altyapısı Tarihine Bir Bakış (1906-1938), Tarih İncelemeleri Dergisi, XXXII / 1, 1-16.

İŞIKPINAR, H.(1963). Elektrik, İller ve Belediyeler Dergisi, 208, 80-81.

KARATAŞER,B. (2007). Konya Hamidiye Sanayi Mektebi (1901-1906), Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.6, S.1, ss.12-138.

KARAYAMAN, M.(2014). Ankara Elektrik Türk Anonim Şirketi Tarihçesi (1929-1939), Osmanlı Bilimi Araştırmaları, XVI, (1), 50-72.

KÜÇÜK, S.(2013). Osmanlıların Modern Teknoloji ile Karşılaşması: Elektrik Örneği, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 18, 166-186.

ÖZLÜ, Z., DEMİR, E.(2019), Türkiye'de Belediyecilik Uygulamaları: 1934 Yılı İzmit Örneği, Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V, 2019 Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, C.2, 2019, Kocaeli, ss.1201-1209.

ÖZTÜRK R. H.(2015). 1923-1938 Yılları Arasında Yerel Basında Konya Ekonomisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi S.33, ss. 97-105.

SERBEST, A. H.(2003). Türkiye'de Elektrik Enerjisi Üretiminin İlk Yılları (II.Bölüm), Elektrik Mühendisliği Dergisi,419, 13-17.

TUNCEL, M. (2002). Konya, TDV İslam Ansiklopedisi, C.26, 187-189.

YAVUZ, H.(1988). Tarih Boyunca Elektriğin Öncüleri Alessandro Volta (1754-1827), Elektrik Mühendisliği Dergisi, 255, 162-163.

_____, "Konya", Yurt Ansiklopedisi C.VII, İstanbul 1982-1983, s. 5099-5101.

YURTOĞLU, N.(2018). Cumhuriyet Türkiye'sinde Elektrik Enerjisi Üretimi ve Enerji Politikaları (1923-1960), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 98, 227-280.

Diğer Kaynaklar

ATEŞER, E. Aksaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Fizik Bölümü, Ders Notları, Erişim adresi: http://fizikbolumu.aksaray.edu.tr/akademik/ateser/files/EB_ders1.pdf

DOĞAN, M.S. Konya Belediyesi'nin Cumhuriyet'ten Bu Yana Gelişimi. Erişim adresi: <https://konya.bel.tr/engelli/makale/gelisim.php>

DOĞAN, M.S. Atlı Tramvaydan Elektrikli Tramvaya Elektrik Enerjisinin Konya'daki Serüveni: <http://konya.bel.tr/engelli/makale/elektrik.php>

Ekekon Gazetesi, 10.12.1935.

Encyclopedia Britannica, Erişim adresi: <https://www.encyclopedia.com>.

"İsmet Paşa Dün Merasimle Fabrikanın Temelini Attı", Cumhuriyet Gazetesi, 21.11.1934, s.5.

Muzaffer Hamid, "Şehrimizde Elektrik", Babalık Gazetesi, 3 Temmuz 1929.

EK BİLGİLER / APPENDIX

Logo of the Ministry of Treasury and Finance of the Republic of Turkey (C* HAZIRLIK MİLLİ VEZARLIĞI).

Logo of the Ministry of Treasury and Finance (Başbakanlık Hazine Bakanlığı).

Number: 4123

Department: Hazine

Handwritten text (Turkish):
"Konya'da kurulan Konya Elektrik Anonim Şirketi'nin kuruluşuna ilişkin olarak, şirketin faaliyet alanı, sermaye yapısı, yönetim kadrosu ve diğer önemli bilgilerin yer aldığı bir rapor hazırlanmıştır. Bu raporun amacı, şirketin mevcut durumu ve gelecekteki potansiyelini tanıtmaktır. Raporun detayları ekte sunulmuştur."

Signatures:
- Chairman: [Signature]
- Board Members: [Signatures]
- Secretary: [Signature]

Barcode: 080 18 01 01 020595

Ek-1 Konya Türk Elektrik Anonim Şirketinin Kuruluşu

Konya Elektrik Şirketi 1931 yılı bilançosu

ESAMİİ HESABAT	Mikdaru gayri safi				Mikdaru safi				Bakiyesi			
	Zimmet		Mallup		Zimmet		Mallup		Zimmet		Mallup	
	Lira	k.	Lira	k.	Lira	k.	Lira	k.	Lira	k.	Lira	k.
Resi Senet Maliye Mizanı	616230	55	616230	55	616230	55	616230	55				
Sermaye			650000				650000				650000	
Kasi	168224	86	168224	86	168224	86	168224	86	1366	34		
Hesabi cari	30902	22	30451	22	30902	22	30451	22	451			
Tesisat Masarifi	262301	10	226		262301	10	226		261525	10		
İnşaat masarifi	340430	05	215	48	340430	5	215	48	339214	52		
Demir Baş eşya	4606	22			4606	22			4606	22		
Emvali gayri menkule	4129	53			4129	53			4129	53		
Sarıyatı Muvakkate	25126	42	19462	17	25126	42	19462	17	5664	29		
Mustakrizat	20221	33	85224	05	20221	33	85224	05			74313	22
Bergüan Şirketi Hesabı	20221	09	23226	38	20221	09	23226	38			453	30
Emanat	104341	03	154220	09	104341	03	154220	09			50329	66
Va. umumiye tahakkukatı	49993	26	56669	51	49993	26	56669	51			8626	25
İstihlak r. uml tahakkukatı	1330	10	6282	24	1330	60	6282	24			5412	64
Varidatı Muhtelif	440		440		440		440					
Tenvirat B-deli	50660	30	44204	06	50301	81	44346	44	5955	34		
» Resmî	6286	25	6493	12	6286	25	6493	12	227	08		
Muayene ücreti	258	62	209	26	258	62	209	26	49	86		
Mü. Hesabına tesisat bedeli	11062	90	10349	51	11062	90	10349	51	218	39		
Rabıt ücreti	1215	50	1104	50	1215	50	1104	50				
Saat Kirası	4348	25	3291	00	4348		3291		111			
Mukavele ücreti	32	24	22	64	32	24	22	64	38	41		
Pul Bedeli	22	23	623	82	22	23	623	82			38	41
Saat Bedeli	12322	12	24		12322	12	24		12350	22		
Telefon tesisatı	1251	50			1251	50					1251	50
Hisse sendarı	150000		82620		150000		82620		62330			
Direk Bedeli	520	50	222	50	520	50	222	50	348			
Maasıt	18980	05	18980	05	18980	05	18980	05				
Malzeme Bedeli	2652	06	2048	93	2652	06	2048	93	608	23		
Masarifi Müteferrika	11144	53	11144	53	11144	53	11144	53				
İstikraz faizi	8829	36	8829	36	8829	36	8829	36				
Hesabi cari faizi	1320	22	1320	22	1320	22	1320	22				
Otomobil Masarifi	1468	33	1468	33	1468	33	1468	33				
Ücreti vekâlet	850		850		850		850					
Mahrukât bedeli	220	32	220	32	220	32	220	32				
Şe. Tamirâtı Mütemediyesi	1643	13	1643	13	1643	13	1643	13				
Fabrika Masarifi dâimesi	4820	82	4820	82	4820	82	4820	82				
Kârü zarar	66226	05	51622	59	66226	05	51622	59	14648	46		
<i>Şirketin masarifi</i>	1200		1200		1200		1200					

yüksük 206261628206261648205082054205082054222264927226492

Muvafiki kayut bulunduğuna tasdik kılındı. 17/1/1932

Babalık matbaası - Konya

Murakıp: *Nuri*   Muhasip: *Kemal*   Müdür: *Halis*

İşbu mizan muhteviyatının kuyuda mutabakatı bittetik anlaşılmakla tasdik kılındı

Meclis idare reisi *Şeyh* Aza *Şakir* Aza *Hüseyin* Aza *Şakir* Aza *Hüseyin* Aza *Şakir* Aza *Hüseyin* Aza *Şakir* Aza *Hüseyin* Aza

İşbu suret aslına mütâbik'tir

28/1/1932 28/1/1932 28/1/1932

Konya Elektrik Şirketi

Ek-2 Şirketin 1931 Yılı Bilançosu

EĞİTİM DANIŞMANLIĞI

AİLE BİRLEŞİMİ

Almanca - İngilizce
Fransızca - Rusça
İtalyanca - Çince
İspanyolca - Arapça
Yeminli Tercümanlık

ve

Konsolosluk Vize Takip İşlemleri

MATEMATİK - FEN - KİMYA VE DİĞER DERSLERDE DANIŞMANLIK

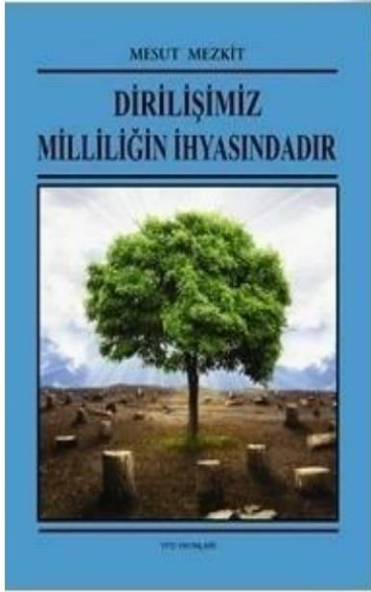
0256 214 48 21 - 0541 354 55 07

HASANEFENDİ-RAMAZANPAŞA MH.23 SK. NO:12 D:2 K:2 AYDIN

Yeni Fikir Dergisi (YFD) Yayınları

**MUHAFAZAKÂR DEĞİŞİM:
TÜRKİYE'NİN GELECEK VİZYONU**

**DIRILIŞİMİZ MİLLİLİĞİN
İHYASINDADIR:
YENİ BİR MUŞTUNUN
HABERCİSİ**

**"NEO-CON"İZMİN
EMPERYALİST FİKRİ**

Mesut MEZKİ

Yeni Fikir Dergisi Yayınları (YFD)

yenifikirSAM

Yeni Fikir Stratejik Araştırmaları Merkezi

Aydın'ın İlk Stratejik Araştırma Merkezi
Ramazan Paşa Mh. 23. Sk. No:12 Kat:2 Efeler / AYDIN

www.yfsam.com